

Mehmet Ali KAYA* – Kevser TAŞDÖNER ÖZCAN**

Roma İmparatoru Hadrianus ve Anadolu: Geziler, Eyaletler ve Kentler

Abstract: Hadrian is particularly known for both his extensive travels throughout the empire and his philhellenism. In Asia Minor he visited a vast number of cities in various provinces. New cities were found and named after him. Some cities named festivals, tribes, arches, baths and other official buildings after Hadrian or erected temples and altars for him. The emperor was a generous benefactor of cities, giving aid to them after earthquakes or seeing to their water or grain supply. Harbour facilities, roads or official buildings were also repaired by him. Hadrian also took an interest in judicial problems in some cities. This paper aims to study Hadrian's involvement in provinces and provincial cities in Asia Minor with a focus on the honours given to him by cities within the context of his travels.

Keywords: Hadrian; travels; cities; Asia Minor; benefactions.

117 yılının yazında yaşamını Doğu'da yitirmiş olan Roma imparatoru Traianus, Hadrianus için hiçbir şeyi kolaylaştırmamıştı. Uzun bir savaşa çıkma hazırlığındayken, birçok eski Romalının geriye dönmediği bir bölgede, yani Doğu'da, Iulius Caesar gibi politik devamlılık konusunda bir düzenleme yapmadan yaşama veda etmişti. Hadrianus ne *Caesar* unvanına ne de Tiberius, Titus ya da Traianus'un tahta çıkmadan önce ellerinde bulundurdukları yetkilere sahipti. Fakat yine de güçlü bir konumdaydı ve ciddi bir rakibi de yoktu. Traianus'la akrabalığını eşi Sabina sayesinde güçlendirmiş, Traianus'un en yakın erkek akrabası olmuş, Suriye'deki komutanlığı da halef olma konumunu rakipsizleştirmişti. Nitekim Hadrianus'un imparator olacağı, Traianus'un Roma'ya dönüş yolculuğu sırasında, Kilikia'daki Selinus'ta (Gazipaşa) kesinleşti. Bu sırada Traianus'un eşi Plotina ve kuzeni Matidia (Hadrianus'un kayının validesi) ve *praefectus praetorio*'su Attianus, Kilikia'da imparator Traianus'un yanındaydılar. Onlar, İmparator Traianus'un öldüğünü, evlatlık ilanı yapıncaya kadar herkesten gizlemişler, Hadrianus'un nasıl imparator tayin edildiğine ilişkin iddia niteliğindeki bilgileri yaymaya başlamışlardı. Bu iddialara göre Hadrianus, Syria Eyaleti valiliği sırasında ölen imparator tarafından 8 Ağustos 117 tarihinde ya da daha önceki bir tarihte evlat edinilmişti ve bu Hadrianus'a, Traianus ölmeden bir gün önce bir mektupla bildirilmişti. Hadrianus'un Traianus tarafından evlat edinilmesiyle ilgili olarak senatoyu bilgilendiren bir mektup da yazılmış ve bu mektup, imparator Traianus'un eşi Plotina tarafından imzalanmıştı. Hadrianus'un evlat edinilmiş olduğunun kitlelere duyurulması ise "*Hadrianus Traianus Caesar*" lejandlı sikkeler bastırılarak sağlandı.¹

---

* Prof. Dr. Mehmet Ali Kaya, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Bornova/İzmir (malikaya61@hotmail.com).

** Yrd. Doç. Dr. Kevser Taşdöner Özcan, Adıyaman Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Bornova/İzmir (kevizmir@hotmail.com).

¹ Traianus'un Selinus'taki ölümü için krş. Cass. Dio 68. 33. 1–3; Griffin 2008, 128. Bennet 1997, 201 vd. Hadrianus'un Traianus'la olan akrabalığı hakkında bk. Aur. Vic. de Caes. XIII 10; Eutr. VIII 6. Hierzu s. Birley 1997, 12. 68,69,1; SHA Hadr. Hadrianus'un Traianus'un ardılı olarak belirlenmesi hususunda antik kaynaklar farklı bilgiler verirler. Historia Augusta (Hadr., 4. 8–13.), Traianus'un ardıl olarak Hadrianus'u değil, Neratius Priscus'u seçmek istediğini bildirir. Fakat bu istek Plotina tarafından engellenmiştir. Cassius Dio (69 1. 4), Hadrianus'un imparator ilan edilmesine yönelik yazılan bildirinin Traianus tarafından değil de Plotina tarafından imzalandığını aktarır. Buna karşı Aurelius Victor (de Caes. XIII 10–13), Traianus'un Hadrianus'u yönetime atadığı, fakat evlat edinmediğini yazar. Bu konuda bk. Temporini 1979, 120–125; Bennett 1997, 202 vdd.; Temporini-Vitzthum 2002, 204 vd.; Mortensen 2004, 27–56., 4,10. Hadrianus'un "evlatlık" olması ile ilgili eski çağ kaynaklarında mevcut olan söz konusu kuşku, Traianus'un uşağı olan azatlısı Phaedimus'un, efendisinin ölümünden birkaç gün sonra genç yaşta ölmesine rağmen (ILS 1792. Smallwood 1966 no. 176) öldürüldüğü artık bilinmektedir. Fakat onun küllerinin yıllarca Roma'ya götürül-

Hadrianus, Traianus tarafından evalat edinilmiş olduğunu öğrendikten sonra, Traianus'un cesedini taşıyan Matidia, Plotina ve Attianus'u karşılamak üzere 11 Ağustos'ta Antiokheia'ya (Antakya) geldi ve Suriye ordusu Hadrianus'u orada *imperator* ilan etti ve o gün Hadrianus tarafından *dies imperii* olarak seçildi.² Hadrianus, Antiokheia'nın limanı olan Seleukeia Pieria'ya getirilen Traianus'un cesedini aldı ve Antiokheia'da bir cenaze töreni yapıldı. Hadrianus imparatorluğunun onaylanmasını ve Traianus'un tanrılaştırılmasını rica eden bir mektup yazıp senatoya gönderdi. Senato gelen mektuplar üzerine Hadrianus'un imparatorluğunu onayladı. Böylece 41 yaşındayken imparator olan Hadrianus, Kilikia'ya kısa bir ziyarette bulunduktan sonra Syria'ya döndü.³

Traianus'un hastalanarak Roma'ya dönüş hazırlığını başlatması, zaten Doğu politikasının sonu olmuştu. 164–229 yılları arasında yaşamış olan Roma tarihçisi Cassius Dio, bu durumu "artık her şey kaybedilmişti" diyerek tanımladı. Bu tarihçiye göre Traianus'un Parthia'ya bağımlı kral olarak tayin ettiği Parthamasiris bile Parthlar tarafından reddedilmişti.⁴ Dahası Traianus'un Doğu'daki fetihlerinin hem para hem de askeri anlamda Roma için büyük maliyetinin olacağı ve dolayısıyla imparatorluğun Traianus dönemindeki haliyle yönetilmesinin zorluğu çok açık olarak görülmekteydi. Bu nedenlerle Traianus'un halefi Hadrianus, imparator olur olmaz selefinin genişleme politikasının tam tersi olan bir politika takip etmeye karar verdi. Nitekim Hadrianus'un Syria Eyaleti'nin başkenti Antiokheia'daki (Antakya) ilk icraatlarından birisi, Roma güçlerinin Traianus'un yeni eyaletlerinden çekilmelerini emrederek Assuria ve Mesopotamia eyaletlerinin sahiplerine bırakılmalarını sağlamak oldu. Ardından Armenia'yı Parth kralı Vologases'e geri vererek bu ülkeyi yeniden Roma'ya bağımlı olan bir krallık haline getirdi. Traianus'un Parthia kralı tayin etmiş olduğu Parthamaspatēs'i de Osroene kralı tayin ederek Parthlarla yeniden barış tesis etti.⁵ Böylece Augustus dönemi politikası yeniden benimsenmiş, Fırat Irmağı yeniden Roma İmparatorluğu'nun doğu sınırı olmuştur. Hadrianus, Doğu'da sözünü ettiğimiz bu düzenlemeleri yaparken batıda bazı kavimlerin isyan hazırlıklarının olduğunu öğrendi⁶ ve Cappadocia Eyaleti ile yeni eyalet Armenia'nın valiliğini yapmış olan L. Catilius Severus'u (*cos.* 110) kendisinin halefi olarak Syria Eyaleti valisi tayin ettikten sonra 17 Kasım 117'de Traianus'un küllerini de yanına alarak Syria Eyaleti'nin başkenti Antiokheia'dan ayrıldı.⁷

Hadrianus Roma'ya dönüş yolculuğu için kara yolculuğunu tercih etti. Bu tercih, onu imparator olarak gören ve selamlayan ilk kentlerin Anadolu'daki Roma eyaletlerinin kentleri olmasını sağladı. Onun Roma'ya dönüş güzergahı üzerinde bulunduğu kesin olan kentler şunlardı: Kilikia'daki Tarsus, Tyana (Kemerhiasar), Andabalis (Günaybatı Kappadokia), Mazaka-Kaisareia, Ankyra (Ankara) ve Nikomedia (İzmit). Tarsus, Kilikia kentidir. Tyana, Andabalis, Mazaka-Kaisareia Cappadocia Eyaleti'nin kentleriydi ve bunlardan ilk ikisi Kappadokia'nın güneybatısındaydı. Ankyra Galatia Eyaleti'nin kentiydi.

---

memiş olması da bunu destekler görünmektedir. Bu durum kuşkucu bilim adamlarını "evlatlık" olması ile ilgili eski çağ kaynaklarında mevcut olan kuşkuyu desteklemeleri konusunda cesaretlendirdi. Hadrianus'un Traianus tarafından "evlatlık" alınmamış olabileceği hususundaki kuşular, Traianus'un karısı Plotina ile Hadrianus'un kayın validesi Matidia ile ve *praefectus praetorio*'su Attianus'un gayretleriyle ortadan kaldırılmıştır. Traianus'un kişisel refakatçısı olan azatlısı, Hadrianus'un, Traianus'un öldüğü haberini almasından sonraki gün (ILS 1792. Smallwood 1966 no. 176) Selinus'ta 12 Ağustos'da öldü. Bu konuda bk. Griffin 2008, 128. Bennet 1997, 201 vd. Sikke için bk. RIC II Hadrianus no.1. Ayrıca bk. Birley 2008, 133 vd.; Akşit 1985, 193 vd.

² Hadrianus'un 9 Ağustos 117 yılında Antiokheia'dayken, Traianus tarafından evlat edinildiği yönünde aldığı mektup ve ardından ordu tarafından İmparator ilan edilmesi hakkında bkz. SHA Hadr. 4. 6–7.

³ SHA Hadr. 5,9–10.

⁴ Cass. Dio 68. 28. 4 – 68. 33

⁵ Hadrianus'un Fırat ırmağının doğusundaki topraklardan vaz geçmesi konusunda bk. SHA, *Hadr.* 5. 3; 9. 1; 21. 12; Eutr. VIII 6. 2; krş. Magie 1950, 610, 1468 n. 41.

⁶ Bunlardan birisi Sarmatlar, diğeri Brigantları. İsyan çıkması muhtemel yerlerden birisi de Mauretania idi. Bk. Akşit 1985, 196. Brigantların isyanı 119–120 yılında bastırıldı.

⁷ SHA Hadr. 5,9 vd.; Claridge 2013, 5; Birley 1997, 77.

Nikomedia ise Bithynia-Pontos Eyaleti'nin kentiydi.⁸ İmparator, Tarsus, Tyana ve Kaisareia yoluyla Galatia Eyaleti'nin başkenti Ankyra'ya girdi. Fakat 120/121 yılına tarihlenen Kappadokia Komana'sından bir yazıtından⁹ anlaşılmaktadır ki, Hadrianus, bu kentten halk ve kent meclisi tarafından heykeli yapılmak suretiyle onurlandırıldı. Bu bilgi, Hadrianus'un Roma'ya dönüş yolu üzerinde bu kentten bulunmuş olabileceğine işaret etmektedir.¹⁰

Hadrianus, Galatia Eyaleti'nin başkenti Ankyra'ya geldiğinde kış koşulları ağırlaşmıştı. Bu nedenle yeni imparator, 117 yılının sonlarından ertesi yılın baharına kadar Ankyra'da kaldı. Galatia *Koinon*'unun başrahibi (*arkhiereus*) olan Ankyralı aristokrat Latinus Aleksandros, kış boyunca Ankyra'da kalan Hadrianus'un ordusunu besledi. Ayrıca imparatorun kenti ziyaretini şahsi servetinden Hadrianus'un ordusuna yağ temin ederek ve Ankyralılara para dağıtarak kutladı.¹¹ Ankyra'dan sonraki yolculuğu için kuzey yolunu (Hacı Yolu) tercih etmiş olduğu konusunda bir tartışma yoktur. Bu nedenle onun yolu üzerindeki kentlerden birisi de Iuliopolis (Nallıhan) oldu. Iuliopolis üzerinden Nikomedia'ya yolculuğu sırasında Pergamon da dahil bazı kentlerin temsilcileri ona delegasyonlar gönderdi. Pergamon'un delegasyonu gençlerden (*neoi*) oluşan bir gruptu ve onlar, tahta çıkışı dolayısıyla Hadrianus'u tebrik ettiler.¹²

Hadrianus'un Anadolu'dan ayrılmadan önceki son durağı Nikomedia (İzmit) oldu. 118 yılı baharında buradan ayrılan Hadrianus'u yaklaşık iki yıl sonra Traianopolis, iki ya da üç yıl sonra da Anadolu'daki üç kent daha onurlandıran faaliyetlerde bulundular. Bunlardan ilki, Traianopolis, Hadrianus'u, "hayırhah" ve "kurucu" unvanlarını vererek onurlandırdı.¹³ Diğer kentler ise, Pergamon ve Magnesia ad Maeandrum (Ortaklar), Hadrianus'un heykelini diktiler.¹⁴

Hadrianus, Nikomedia'dan ayrıldıktan sonra Boşporos (İstanbul Boğazı) yoluyla Avrupa kıtasına ayak bastı. 9 Temmuz 118'de ise Başkent Roma'ya girdi.¹⁵ 21 Nisan 121 yılında hala Roma'daydı.¹⁶ Yani Hadrianus, ilk büyük gezi programına bu tarihte henüz başlamamıştı.

Gezi yapmak, İmparator Hadrianus'un iyi bilinen özelliklerindedir. Roma imparatorlarının hiçbirisi onun kadar çok gezmedi. Fakat Hadrianus'un gezilerinden söz eden yalnızca iki temel antik edebi kaynak bulunmaktadır. Bu iki kaynaktan birisi *Historia Augusta*'daki *Hadrianus* biyografisi, ikincisi Cassius Dio'nun *Historia Romana* adlı eseridir. Her iki kaynaktan da imparator Hadrianus'un gezilere çıkış

⁸ Weber 1907, 57.

⁹ IGR III 121.

¹⁰ Magie 1950, 1469 vd., n. 3

¹¹ Kaya 2011, 173, 237 (başrahip Latinus Aleksanderus).

¹² Radt 2002, 44.

¹³ IGR IV 623, 339. IM 174; 175.

¹⁴ Radt 2002, 45.

¹⁵ Roma'daki ilk işi öldükten sonra tanrılaştırılan Traianus için zafer töreni düzenlemek oldu. Sonra ilk *consullüğünden* itibaren oluşmaya başlayan ekibini anahtar mevkilere yerleştirdi. Bu ekibin üyeleri Hadrianus'un imparatorluğu süresince *consullük* yaptılar. Hadrianus'un ekibini oluşturan bu anahtar konumdaki kişiler, Hadrianus'tan sonraki hanedanın, yani Antoninus hanedanının müjdecisi gibiydi. Roma'da üç yıl kalan Hadrianus, bu süre içerisinde *suffectus consul-leri* de tayin etti. Onların seçimi çok önemli olmayabilir. Fakat üç yıl içinde bu göreve seçilenlerden bazıları daha önemli görevlere tayin edildiler. Bunlardan en dikkat çeken C. Bruttius Praesens'tir. O, Cilicia Eyaleti *legatus* olmuştu ve Traianus, onun *legatus* olarak görev yaptığı sırada Kilikya'da ölmüştü. *Suffectus consul* olduktan sonra Moesia Inferior'un valiliğine atandı. Ona imparatorun bir arkadaşı olarak itibar edilmiş olabilir. Bir başka erken *suffectus consul* A. Platorius Nepos'tu. O, Hadrianus'un tahta çıkmadan önceki yakın arkadaşındı. 119 yılındaki *consullüğünden* sonra Germania Inferior ve Britannia valiliğine tayin edildi. Bu sırada karışıklık içinde olan Britannia'ya da 117 yılında Moesia Inferior valiliği yapmış olan Pompeius Falco tayin edildi. SHA Hadr. 4,2; Birley 2008, 136; Syme, *Roman Papers* V 563 vd.

¹⁶ Bu tarihte Venus ve Roma Tapınağı'nın kutsal bölgesinin açılışını yaptı ve kendi tapınağının (Hadrianus Tapınağı) planlanmasıyla şahsen ilgilendi. Bu konuda bk. SHA Hadr. 6,1-3; 7,6; 9,7,9; 14,8-9; 15,10; Cass. Dio 69,4,3-5; 8,1; Akşit 1985, 197 vd.; Birley 2008, 136.

nedenini öğrenemiyoruz. Onun gezilerinin nedeni muhtemelen imparatorluğun eyaletlerindeki ekonomik ve askeri gücünü yakından tanımak ve bu anlamda alınması gereken önlemleri yerinde görüp gereğini yapmaktır.¹⁷ Sözüünü ettiğimiz bu kaynaklar, Hadrianus'un gezi programındaki eyaletlerden söz ederlerken, onun gezileri için Roma'dan hangi tarihte ayrılmış olduğu, hangi tarihte nerede olduğu, onun tarafından ziyaret edilen kentlerin hangileri olduğu, kentlere ilgisinin boyutunun ya da kentlerin imparatora karşı sergiledikleri tavırlarının nasıl tezahür ettiği sorularına da tam olarak yanıt alabilmemizi sağlayacak detaylar vermemektedir. Bu kaynakların Hadrianus'un gezisi sırasındaki eylemleriyle ilgili detay aktarma isteği ise gezinin bizim tarafımızdan takibini kolaylaştıracak ipuçlarını vermektedir. Bu ipuçlarından birisi imparatorun gezileri sırasında askerlerle ilişkisinin ve disiplin anlayışının nasıl olduğu konusuyla ilgilidir.¹⁸

Edebi kaynakların bıraktığı boşluklar, yazıtlar ve sikkeler sayesinde kısmen doldurulmaktadır. Nitekim Hadrianus'un ilk gezi programı için hangi tarihte Roma'dan yola çıkmış olduğu sorusuna İskenderiye'de İmparator'un ellinci yaşına ithafen basılmış sikkeler sayesinde yanıt verilebilmektedir. Zira bu sikkelerin tiplerini gemi tasvirleri oluşturmaktadır ki bu, Hadrianus'un ilk gezisine en geç elli yaşına girmiş olduğu tarihte, yani 29 Ağustos 121'de çıkmış olduğunun kanıtıdır.¹⁹

Hadrianus, ilk gezi programını İmparatorluğu'nun Avrupa kesimini dolaşmaya karar vererek hazırladı. Fakat onun bu programında Anadolu'nun da bulunduğu öyle görülüyor ki valilerin bilgisi dâhilindeydi. Nitekim Hadrianus'un Avrupa'daki gezi programını başlatmış olduğu tarihte Galatia Eyaleti valiliği yapmakta olan Aulus Larcus Macedo da kapsamlı bir yol inşa ve tamir çalışması başlattı. Onun tarafından inşa edilen ya da bakımı yapılan yollardan birisi Galatia Eyaleti'nin başkenti Ankyra'yı Cilicia Eyaleti'ne bağlayan, ikincisi ise Ankyra'yı Paphlagonia üzerinden Pontos'a bağlayan yoldu. Üçüncü yol Ankyra'dan Bithynia'ya ulaşmaktaydı. Dördüncüsü ise Ankyra-Dorylaion yoluydu.²⁰

Hadrianus Gallia (Fransa) Eyaleti'nden başlattığı ilk gezi programının Avrupa tarafını, 122–123 kışında İspanya'daki Tarraco'da olacak şekilde tamamladı. Fırat Irmağı'nın ötesinden gelen bir haber üzerine batı gezi programını sonlandırdı. Bu habere göre Parth kralı, Roma'yı savaşı yenilemekle tehdit ediyordu. İspanya'da *legatus iuriducus* olarak görev yapmakta olan Ti. Claudius Quartianus'a iki Doğu lejyonunu (Legio II Traiana ve Legio III Cyrenaica) toplamasını ve onları Fırat sınırına götürmesini emretti. Böylece Hadrianus'un ilk gezi programında zaten mevcut olan Anadolu gezisi biraz daha erkene alınmış oldu. Zira Hadrianus, Mauretania'yı ziyaret etmek için İspanya'dan Afrika'ya, Mauretania'dan gemiyle Akdeniz kıyısını takip ederek Kyrenaika'ya, Kyrenaika'dan da gemiyle Antiokheia'ya (Antakya) geçti.²¹ Antiokheia'dan Kappadokia Eyaleti'nin ve aynı zamanda Roma İmparatorluğu'nun doğu sınırı olan Fırat Irmağı'na doğru ilerleyen Hadrianus, bu ırmağın kıyısında Parth kralıyla görüştü. Bu görüşmeyle iki devlet arasındaki sorun ortadan kaldırıldı.²² Böylece Hadrianus, ilk büyük gezisinin Doğu programı çerçevesinde Anadolu'yu dolaşabilmesi için serbestti.

¹⁷ Hadrianus'un seyahatlerinin amacı için bk. Dürr 1881, 1–6; Akşit 1985, 198.

¹⁸ Cassius Dio'ya göre (69. 9. 1–6); imparator, gezi sırasında emrindeki askerlere örnek olmuş, talimatlarla askerlerini eğitmiştir. Bu bilgi Historia Augusta'daki (SHA Hadr. 10. 2–11. 1) bilgilerle doğrulanır. Zira Historia Augusta'ya göre Hadrianus, savaşa değil barışa hevesli olduğu halde ordusunu hemen bir savaşa sokacakmış gibi eğitip, disiplinli hale getirmiş, kamplarda askerlere her bakımdan örnek olmuştur. Yağlı domuz ve peynir yiyip, şarap içmiş, 20 Roma mili yolu askerleriyle birlikte silah donanımlı olarak katetmiş, askerlerin eksiklerini gidermiş, onlara silah ve teçhizat temin etmiştir. Mütevazı bir üniforma giymiş, her tür lüksten uzak durmuş, orduya kaydı yapılacak acemi askerler için uygun olan yaş konusunda düzenlemeler yapıp, asker kaynaklarını kontrol etmiştir.

¹⁹ Birley 2008, 136.

²⁰ Magie 1950, 613. Ayrıca Macedo'nun Ankyra ve çevresinde bulunan miltaşları için bk. CIL III. 14184, 47 ve 61. French 1981, 66 no. 35a; McPherson 1954, 114 vd., no. 3 ve 6; Bosch 1967, 148 vd., no. 119; Rémy 1989, 149.

²¹ Dürr 1881, 34–38; Halfmann 1986, 194–198.

²² Hadrianus'un Parth Kralı I. Osroes ile yaptığı anlaşma için bk. Aur. Vic. *de Caes.* XIV 1. Krş. Birley 2008, 139 vd.; Akşit 1985, 200.

Historia Augusta'da sözü edilen İberia kralı II. Pharamenes'in Hadrianus'u ziyareti de muhtemelen Cappadocia Eyaleti'nde ve bu zamanda, yani imparatorun Parth kralı Osroes ile görüşmek için orada bulunmuş olduğu zamanda gerçekleşti. II. Pharamenes ve Roma'nın Doğu sınır komşuları olan ülkelerin kimi diğer kralları, Hadrianus'u ziyaret edip, ona hediyeler verdiler. Hadrianus da onların hediyesini karşılıksız bırakmadı. Amacı onlara dost olarak sahip olmak suretiyle Doğu'daki sınır güvenliğini garanti etmektir. Hadrianus'tan en fazla hediye alarak onurlandırılan kral, İberia kralı II. Pharamenes oldu. Ona verilen hediyeler arasında bir fil ve 50 adamdan oluşan bir grup da vardı. Pharamenes'in Hadrianus'a hediyeleri arasında ise altın işlemelerle süslü birkaç pelerin bulunuyordu.²³

Hadrianus, Anadolu'daki bu ilk gezisini Parth kralıyla görüştüğünden sonra Fırat Irmağı'nı takip ederek kuzeye doğru ilerlemek suretiyle başlattı. Roma'nın Cappadocia Eyaleti'nde mevcut bulunan iki garnizon kentinden birisi olan Satala (Sadak) da imparatorun bu ilk gezisi çerçevesinde ziyaret etmiş olduğu yerlerden biriydi. Oradan da Karadeniz kıyısındaki Trapezos'a (Trabzon) geçti.²⁴ Trabzon Limanı'ndaki Roma donanmasını ziyaret eden Hadrianus, bu kentte bir Hermes kültü kurdu. Hermes Tapınağı'nda Apollon için de bir sunak tahsis edildi. Kent Hadrianus'un ziyaretinden duyduğu memnuniyeti Hadrianus'un bir heykelini yaparak ve onun için sunaklar inşa ederek ifade etti.²⁵ Hadrianus'un Trapezos'tan ayrıldıktan sonraki yolculuğunun yönü kesin olarak bilinmiyor. Fakat onun Trapezos'tan Satala'ya geri döndüğü ve Lykos vadisinden ilerleyerek yolculuğuna Galatia Eyaleti'nden devam ettiği bu eyaletin başkenti Ankyra'ya uğramış olduğunun bilinmesi dolayısıyla kesindir.

Ankyra'dan kuzey-batı istikametindeki Hacı Yolunu takip ederek Iuliopolis (Nallıhan) üzerinden Bithynia-Pontus Eyaleti'ne girdi ve doğrudan Nikomedia kentine geçti.²⁶ 123–124 kışını Nikomedia'da geçiren Hadrianus, 124 yılı baharında bu kentten Bithynia Eyaleti'nin diğer bazı kentlerini dolaşmak üzere ayrıldı. Anadolu'daki bu ilk gezi programını Ephesos'ta sonlandırdı.²⁷

Hadrianus'un ilk gezi programı dâhilinde, Trapezos-Ankyra arasındaki güzergahında ziyaret etmiş olması muhtemel olan kentler şunlardır: Lykos Irmağı vadisindeki Nikopolis (Koyulhisar), Neokaesareia (Niksar) ile Sebastopolis (Sulusaray) ve Amaseia (Amasya).²⁸ Bu kentlerden ilk ikisi ile Amaseia kenti, imparatorun adını aldılar.²⁹ Sebastopolis'te ise kendisine bir kült kurularak ve bir *portico* inşa edilerek onurlandırıldı.³⁰

Hadrianus'un ilk büyük gezi programı çerçevesinde Anadolu'da harcadığı zamanın süresi bir yıldan biraz daha uzundu. Bu süre içerisinde Hadrianus'un konakladığı ya da içinden geçtiği kentlerin tamamı bilinmese de; bazılarının onun tarafından ziyaret edilmiş olduğu güzergahı dolayısıyla ya da antik kaynaklar, yazıtlar ve onu onurlandıran yapılar, heykeller sayesinde kesin olarak bilinmektedir. Çoğu Bithynia-Pontus Eyaleti ile Asia Eyaleti'nin kuzeyinde bulunan bu kentler şunlardır: Nikomedia (İzmit),

²³ SHA Hadr. 17,10–12; 21,13.

²⁴ Birley 2008, 140; Akşit 1985, 200 (burada Hadrianus'un Parth kralıyla barışı tesisi ettikten sonra Tarsos'a döndüğü ve oradan Tyana-Melitene yoluyla Trapezos'a ulaştığı ifade edilmiştir). Magie 1950, 621 vd. (Magie'ye göre Hadrianus'un Trapezos'a gidişi ikinci gezi programı çerçevesinde (129 yılında) oldu ve Hadrianus, Trapezos'tan Satala'ya geri döndü ve oradan Lykos vadisine girdi. Magie bu görüşünü 129 yılında Lykos vadisindeki yol tamirlerine dayandırır). Dräger, Perge ve Attaleia'dan ele geçen yazıtlara dayanarak imparatorun, Syria'dan Roma'ya deniz yolu ile, Küçük Asya kentlerini ziyaret ederek gittiğini düşünür. Söz konusu tartışma için bk. Dräger 2000, 213.

²⁵ Magie 1950, 622 dn. 45–48.

²⁶ Akşit 1985, 200 (Ankyra'dan Bithynia'ya).

²⁷ Ephesos'tan Rodos'a, oradan Yunanistan'a geçen Hadrianus, bu ülkede yaklaşık 9 ay kaldıktan sonra Roma'ya dönerek ilk büyük gezi programını sonlandırmış oldu. Birley 2008, 140.

²⁸ Magie 1950, 621. Akşit'e göre (1985, 203 vd.) Hadrianus Karadeniz bölgesindeki Trapezos, Amisos ve Amaseia'yı da gezdi.

²⁹ CIL III 4189 (Nikopolis: Hadriane). Neokaesareia halkının Hadrianopolitae adını almış olduğu ise Stephanos Byzantius (s.v. Neokaisareia) tarafından söylendi; ayrıca bk. Magie 1950, 1470 n. 6.

³⁰ IGR III 111.

Nikaia (İzmit), Kios (Gemlik), Kyzikos (Erdek), Stratonikeia (Siledik), Hadrianotharai (Balıkesir?), Hadrianeia (Dursun Bey), Hadrianoi, Hadrianopolis (Budaklar), Bithynion-Klaudiopolis (Bolu), Prusias ad Hypium (Düzce), Ilion (Hisarlık), Parion, Aleksandria Troas (Eski İstanbul), Smyrna (İzmir) ve Ephesos (Efes). Bu kentlerden ilk dördü 120–124 yılları arasında meydana gelmiş olan bir deprem dolayısıyla zarar görmüştü. İmparator, depremden zarar gören Nikomedia (İzmit), Nikaia (İzmit), Kios (Gemlik) ve Kyzikos (Erdek) kentlerine imparatorluk hazinesinden para tahsis ederek bu kentlerin deprem zararlarını tamir etmelerine yardım etti. Nikomedia, Nikaia ve Kios kentleri, imparator tarafından tahsis edilen paralar sayesinde hem kent duvarlarını hem de depremden zarar görmüş olan diğer kamu binalarını tamir ettiler. Nikomedia, imparatorun yardımı dolayısıyla ona olan minnettarlığını, kentin adına “Hadriane” adını ekleyerek ve kent meclisince çıkarılan bir kararla imparator Hadrianus’u “hayırhah” ve “koruyucu” ilan ederek gösterdi. Kioslular da imparatora olan minnettarlıklarını kentlerinin adına Hadrianus’un adını ekleyerek ifade ettiler. Ayrıca Hadrianus Kios’ta tanrılaştırılarak onun için bir kült kuruldu ve bir rahip tayin edildi. Depremden zarar gören Kyzikos kenti ise imparatorundan aldıkları yardım parasını, pazar yerine döşeyecekleri mermer levhalar için kullandılar ve bu yardım karşılığında imparator Hadrianus’un adını kentin adı (Hadriane) olarak benimsediler. Ayrıca imparatorun adını verdikleri bir festival kurdular ve imparatora vakfettikleri bir tapınak inşa ettiler. “Mevcut olanların en geniş ve en büyüğü” diye tanımlanan bu tapınak, daha sonra yaşayan kimi yazarlara göre dünyanın yedi harikasından birisiydi. Ayrıca tapınağa yalnızca kentin değil, kentin mensubu olduğu Asia Eyaleti’nin de tapınağı olarak itibar edildi. Zira Kyzikos, bu tapınak dolayısıyla imparatorundan “tapınak bekçisi” unvanını da aldı.³¹ Tapınağın inşası Hadrianus’un kentten ayrılmasından sonra başlatıldı ve Antoninuslar döneminde tamamlandı.³²

İmparator tarafından ziyaret edildikleri için onu onurlandıran diğer kentler de İmparatorun adını kent adı olarak benimsediler. Bu kentlerden Stratonikeia (Siledik), Asia Eyaleti’nin Mysia bölgesindeki yukarı Kaikos ovasındaydı. Hadrianus tarafından yeniden kurulmuş olan bu kent, bir vadinin girişinde, kuzeydeki Kyzikos’a (Erdek) giden yol üzerindeydi. Hadrianus tarafından bir *polis*’in hakları bağışlanmak suretiyle kent konumuna çıkarılan Stratonikeia, Hadrianopolis adını aldı. Hadrianus, bu kenti ziyaret ettiğinde T. Claudius Socrates adlı bir Stratonikeialının evinde kaldı.³³ Adını Hadrianus’tan alan Mysia bölgesindeki diğer üç kent (Hadrianotharai, Hadrianeia ve Hadrianoi) de bu bölgenin iç kesimindedir. Bu kentlerin kurulma nedeni hiç kuşkusuz bölgenin gelişmesini iletlemektir. Zira her üç yerleşme Hellenizmden çok az etkilenmişti. Makestos’a (Susurluk/Simav Çayı) doğru akarken birleşen birkaç çayın etrafından dolandığı verimli ovayı çevreleyen bir dağın yamacında bulunan Hadrianotharai’in bulunduğu yer, bir yol kavşağıdır. Bu yolla hem Kyzikos’tan Kaikos (Edremit) ovasına ulaşılır, hem de batıya doğru bugünkü Balıkesir ilinin Burhaniye ilçesine bağlı olan Ören’de lokalize edilmiş olan Adramytteion üzerinden Ege Denizi’ne ulaşılır.³⁴

Geleneğe göre Hadrianotharai, konumunu ve orijinini, Hadrianus’un kentin yakınında gerçekleştirdiği ayı avındaki başarısına borçludur.³⁵ Bu kentin sikkelerinin bir ayının başı ile at üzerinde mızrağını kaçırmakta olan bir ayıya fırlatan imparator oluşturdu. Hadrianus tarafından ziyaret edilmiş olması muhtemel olan diğer iki kentten Hadrianeia (Dursunbey), Hadrianotharai’in doğusunda, ulaşım bakımın-

³¹ Magie 1950, 614, 1471–1473.

³² Yaylalı 1991, 171 vd.

³³ Stratonikeia, Pergamon kralları zamanında, İ.Ö. 2. yüzyıl sonlarına doğru ya da 1. yüzyıl başlarında, Kaikos Ovası’ndaki komşu Indipedium topluluğu ile birleşmişti. İ.Ö. 1. yüzyılda bir *polis*’in geleneksel olan Ephebos organizasyonuna sahipti. Traianus’un zamanında iki topluluk (Stratonikeia ve Indipedium) ortak adlarıyla sikkeler bastı. Bk. Magie 1950, 616 n. 19; Jones 1937, 84 vd.; Umar 1993, 301. Hadrianus’un, *Hadrianopolitai Stratonikeis*’e 127 yılında Roma’dan yazmış olduğu üç mektup için bk. IGR IV 1156. Kentin yeni adı Hadrianopolis için bk. IGR IV 1159, 1238, 1239 ve BMC Lydia, s. 286.

³⁴ Magie 1950, 617. Cass. Dio 69. 10. 12; SHA Hadr. 10.

³⁵ SHA Hadr. 20,13; Cass. Dio 69. 10. 12.

dan dağlık bir bölge olan Abretene'deydi. Üçüncüsü olan Hadrianoi kenti ise "Olympos yanında" epithiyle tanımlanmış olmasından da anlaşılacağı üzere Olympos Dağı'nın (Kaz Dağı) güneyindeki Olympene bölgesinde, Rhyndakos Irmağı'nın (Orhaneli Çayı) yanındadır. Bugünkü Bursa ilinin Orhangazi ilçesinde lokalize edilen kent, Apolloniatis (Ulubat) Gölü'nün güneydoğu geçidi üzerindeki bir yolla Propontis (Marmara) ile bağlantılıdır ve batıdan bir yol, Makestos (Susurluk/Simav) Vadisi'ne doğru gider. Hem Hadrianea'nın hem de Hadrianoi'un sakinleri kırsal kabilelerden oluşuyordu. Her iki kentin de 3. yüzyıl ortalarına kadar kendi kent meclisleri ve magistratları vardı.³⁶ Hadrianus'un adını almış olduğu bir başka kent, Bithynia ve Paphlagonia arasında, bu iki bölgenin sınırına yakın bir yerdedi. Hadrianus döneminden önceki adı Caesareia Proseilemmentae idi. Kent ve halk meclisi olan bir polis idi. Hadrianus Güney Paphlagonia'daki bu kenti, yeniden organize etti ve adını Hadrianopolis olarak değiştirdi. Bugünkü Karabük ili, Eskipazar ilçesinin yaklaşık 3 km doğusunda merkezi Budaklar köyü ile bu köye bağlı üç mahalleyi kapsayan kent,³⁷ Bithynia-Pontus Eyaleti'nin Bithynia bölgesini Amnias (Gökırmak) Vadisi ve Pontos bölgesiyle birleştiren büyük yol üstündeydi. Bu yol bugünkü Viranşehir Ovası'nın güney ucundan geçer.³⁸

Hadrianus'un ilk gezi programı dahilinde yer almış olan kentlerden birisi de imparator Hadrianus'un gözdesi olan ve gezisi süresince yanında bulunan Antinous'un³⁹ memleketi Klaudiopolis (= Bithynion/Bolu) idi. Yeniden eski adı Byzantion'u benimsemiş durumda bulunan Klaudiopolis de imparatorun ziyareti üzerine Hadrianus'un adını aldı.⁴⁰ Onun Bithynia'da bulunduğu sırada ziyaret edilmiş olması muhtemel olan kentlerden birisi de Hypios Nehri (Melen Suyu) kıyısındaki Prusias ad Hypium (Konuralp) kentidir. Zira bu kentnin mahallelerinden birisine Hadrianus'un adının, bir diğer mahallesine de imparatorun karısı Sabina'nın adının verildiği bilinmektedir.⁴¹ Bölgenin bir başka kenti olan Abydos (Nara) da Aleksandria Troas gibi imparatorun heykelini dikerek,⁴² imparatorun gezi programı çerçevesinde bölgede bulunuyor olmasından memnuniyetini dile getirdi. Bu bölgede imparator Hadrianus'un ziyaretiyle onurlandırılmış olan diğer iki kent Ilion ve Parion'du. Ilion'u ziyaretinin ise iki delili vardır. Bunlardan birisi, imparatorun bu kente yapmış olduğu ziyareti sırasında Homeros'un İlyada destanının kahramanı olan Aiaks'ın mezarını yaptırmış olduğuna dair bilgidir. İkincisi kentin yakınındaki bir yolun Hadrianus tarafından yaptırılmış olduğunun bilinmesidir. Parion ise Caesar tarafından kurulmuş bir Roma kolonisiydi. İmparator Hadrianus'un Parion'u ziyaretinden duyulan memnu-

³⁶ Magie 1950, 617 n. 20–22; Umar 1993, 300. Hadraiaenia adı için bk. IGR IV 241. Hadrianea'nın bir *protos arkhon*undan söz eden İ.S. 206 yılına tarihli yazıt için bk. IGR IV 239. Atranos bölgesindeki Beyce yakınındaki Hadrianoi'un konumu için bk. Hamilton 1842, 90 vd. Aelius Aristides'in Hadrianoi olup olmadığı konusundaki tartışma için bk. Bk. Ramsay 1890, 437.

³⁷ Keleş et al. 2012, 39.

³⁸ Magie 1950, 617, n. 23. *Kaisareis Proseilemmentae* için bk. IGR III 148, 1454; OGIS 539 (Nerva'ya *boule* ve *demos* tarafından bir sunu). *Proseilemmentae* adının bir olası açıklaması da bu yerleşmenin Galatia Eyaleti'ne eklenmiş olmasıyla ilgilidir. Caesareia-Hadrianopolis için bk. IGR III 149 ve 150.

³⁹ Antinous, 130 yılında İmparator Hadrianus'un Mısır gezisine eşlik ediyordu ve bu yılın Ekim ayında Nil Nehri boyundaydı. Hadrianus'un sevdiği Bithynialı genç Antinous, bu sırada Nil Nehrinde boğuldu. Antinous'un ölümünün bir kaza olduğu söylendi. Ancak onun kurban edildiğine ya da kendisini kurban ettiğine inanıldı. Hadrianus, Antinous'u çok masraflı bir anma törenden sonra defnetti. İmparatorluğun her yerinde, özellikle Doğu kesiminde Antinous için küçük tapınaklar yapıldı. Mısır'da Antinous'un öldüğü yerin yakınına, muhtemelen daha önceden planlanmış olan bir kent kuruldu. Hadrianus kurulan bu yeni kente genç sevgilisinin adını (Antinoupolis) verdi. Yeni kent Antinoupolis'in mahallelerinin ve *demelerinin* planlarını da Hadrianus kendisi yaptı. Bk. SHA Hadr. 14,4 vd.; 20,2; 15,12–13; Cass. Dio 69,11,1–4; Weber 1907, 248 vd. Hadrianus'un talihsiz Nil Nehri yolculuğu yazıtlar ve papirüslerle de doğrulandı. Birley 1997, 240 vd.; Birley 2008, 143 vd.

⁴⁰ Magie 1950, 622 n. 48.

⁴¹ IGR III 64–68; ayrıca Magie 1950, 614 n. 10.

⁴² Magie 1950, 1472, 1478, n. 27.

niyet, Hadrianus'u "kurucu" ilan eden bir karar çıkararak ifade edildi.⁴³ Mysia bölgesinde iki kent daha Hadrianus'u "koruyucu" ve "kurucu" olarak onurlandırdı. Bunlardan birisi Apollonia, ikincisi Miletopolis'ti.⁴⁴ Bu onurlandırmalar her iki kentin de Hadrianus tarafından ziyaret edilmiş olabileceklerine işaret eder. İmparatorun Smyrna'yı ziyaretinde ise bu kentte inşa edilecek olan *gymnasion*, Zeus Tapınağı ve bir hububat hali için 10 milyon *drakhme*'lik bir para yardımında bulundu. Ayrıca 1,5 milyon *drakhme* de mermer sütunlar ve *gymnasion*'un yağlanma odasının inşasıyla kutsal müsabakaların, ayinler ve koroyu oluşturan şarkıcıların giderlerinin karşılanması için bağışta bulundu. İmparatorun kente cömertliğinin arkasındaki kişi ise kentin sofistlerinden Antonius Polemo'ydu. Miletos ile birlikte Asia Eyaleti kentleri içinde imparatorun en fazla itibar ettiği kent Ephesos oldu. İmparator Ephesos'u ziyareti sırasında, bu kentin Artemis Tapınağı'nın rahipleri tarafından heykeli dikilerek onurlandırıldı.⁴⁵

Hadrianus, ilk büyük gezisi çerçevesindeki Anadolu programını, 19 Ağustos 124 tarihinde Ephesos'ta sonlandırdı.⁴⁶ Bu programın Ephesos'ta nihayetlendirilmiş olması, başka kentlerin de gezi programına dahil edilmiş olabileceğine işaret etmektedir. Bu kentler şunlardır: Nakrasa (İlyaslar), Thyateira (Akhisar), Pergamon (Pergama), Erythrai (İldırı) ve belki Sardeis (Sard). Nitekim Lydia bölgesinin Mysia sınırına yakın olan Nakrasa (İlyaslar) da imparator Hadrianus'un bir heykelini dikti.⁴⁷ Thyateira'da imparatorun adı bir kamu binasıyla bir festivale verildi.⁴⁸ İmparatorun Pergamon kentinde onurlandırılması yine heykelinin dikilmesiyle yapıldı. Erythrai'da ise imparatorun adı, kurulan bir festivale (Hadriaenia *epibateria*) verildi.⁴⁹

Hadrianus 128 yılında ikinci büyük gezisi için Roma'dan ayrıldı. Gemiyle önce Sicilia Eyaleti'ne, oradan Africa'ya geçti. Buradan başkent Roma'ya dönen Hadrianus, çok kısa bir süre Roma'da kaldıktan sonra eyaletleri gezmek için yeniden yola çıktı. Bu kez yönü doğrudan Doğu'ya oldu. Bu nedenle İtalya'dan Yunanistan'a geçti ve 129 yılının Mart ayına kadar Atina'da kaldı. Bu arada o, "Yeni Olympios" unvanını aldı. Onun bu unvanı, imparatorluğun Yunanca konuşan kentlerinde hemen kutlanmaya başlandı.⁵⁰ 129 yılında imparatorluğun Anadolu eyaletlerindeki kentler de imparatoru bu unvanıyla onurlandırmaya başladılar. Hadrianus'u bu unvanıyla onurlandıran Anadolu'daki kentler şunlardı: Prusias ad Hypium, Mysia Apollonia'sı, Miletopolis, Pergamon, Aezani, Traianopolis, Patara, Akalissos, Phaselis, Attaleia, Kolossai, Myrina/Caesarea, Thyateira, Kyme, Phokaia, Smyrna, Claudiopolis, Metro-polis, Klazomenai, Perge, Pednelissos ve Miletos.⁵¹

129 yılının Mart ayında Atina'dan ayrılan Hadrianus, gemiyle Ege Denizi'ni geçip bir Asia Eyaleti kenti olan Ephesos'a geldi.⁵² Ephesos'tan Miletos'a geçen Hadrianus, Miletos'tan doğuya doğru ilerledi ve Karia içinden geçerek Tralleis'e (Aydın) ulaştı. Oradan Asia Eyaleti'nin Phrygia bölgesi kentlerinden olan Laodikeia'ya (Goncalı) geçti. İmparatorun Laodikeia'yı ziyaret etmiş olduğu, buradayken Astypalaialılara 129 yılında yazmış olduğu mektuptan bilinmektedir.⁵³ 23 Temmuz 129 yılında bir başka

⁴³ Magie 1950, 614; CIL III 466 (yol tamiri).

⁴⁴ IGR IV 121–123 (Apollonia); 128–129 (Miletopolis).

⁴⁵ Magie 1950, 615.

⁴⁶ Birley 2008, 140. Ephesos'tan Rodos'a, Rodos'tan Yunanistan'a geçen Hadrianus, bu ülkede 9 ay kaldıktan sonra Roma'ya dönerek ilk büyük gezi programını sonlandırdı.

⁴⁷ IGR IV 1160.

⁴⁸ IGR IV 1290.

⁴⁹ IGR IV 1542.

⁵⁰ Paus. 1,18,6. Magnesia ad Maeandrum kenti "Olympios" Hadrianus kültü için heykel kaidesi yaptı.

⁵¹ IGR III 52 (Prusias ad Hypium); 122–123 (Apollonia); 128–129 (Miletopolis); 347–348 (Pergamon); 562 (Aizanoi); 623 (Traianopolis); 661–662 (Patara); 756 (Akalissos); 759 (Phaselis); 771 (Attaleia); 869 (Kolossai); 1174 (Myrina); 1196–1197 (Thyateira); 1301 (Kyme); 1319–1320 (Phokaia); 1394 (Smyrna); 1424 (Klaudiopolis); 1551 (Klazomenai); CIG 2863, 2877 (Miletos).

⁵² Birley 2008, 143.

⁵³ IGR IV 1033.

Phrygia kenti olan Apameia'da (Dinar) idi. Laodikeia-Apameia üzerindeki Kolossai (Honaz) kenti de muhtemelen İmparatorun yolculuğunu selamlayan kentlerden birisi oldu. Apameia'dan Kappadokia'nın güney bölgelerine doğru ilerledi. Yolu üzerinde bulunan Phrygia'daki Melissa'da İ.Ö. 5. Yüzyılda yaşamış olan Atinalı ünlü devlet adamı Alkibiades'in mezarını ziyaret eden Hadrianus, 129 yılı başında Syria Eyaleti'nin başkenti Antiokheia'ya (Antakya) ulaştı.⁵⁴ Melissa ile Antiokheia arasında uğradığı kentler bilinmemekle birlikte Lykaonia'nın en güneyindeki Sidamaria'yı ziyaret etmiş olabilir. Zira Bu kentin kent ve halk meclisi, inşa edilen bir hamamı imparator Hadrianus'a vakfetti.⁵⁵

130 yılı ilkbaharında Antiokheia'dan ayrılan Hadrianus, Palmyra, Iudaea, Petra, Pelusium ve İskenderiye'yi ziyaret etti. Nil Nehri boyunca yaptığı gezisini İskenderiye'ye geri dönerek sonlandıran Hadrianus'un İskenderiye'yi ziyareti bu kentin bastıkları paralardan anlaşıldığı kadarıyla 28 Ağustos 130 yılından daha sonra değildi. Kentten ayrılması ise 28 Ağustos 131 yılından daha sonra olmadı. Bu nedenle Hadrianus'un İskenderiye'den ayrılıp gemiyle Antiokheia'ya geçişi 131 yılı baharına tahrihlenebilir.⁵⁶ İmparatorun Syria Eyaleti başkenti Antiokheia'dan ayrıldıktan sonra takip ettiği güzergah ise sorunludur.

Hadrianus, Historia Augusta'daki biyografisinin yazarı tarafından aktarılan bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla 131 yılı baharı sonlarında Antiokheia'dan ayrılıp Cappadocia Eyaleti'ne geçti. Zira biyografide "Kamplarda (kendisine) hizmet etmeleri için Cappadocia'dan köleler (*servitia*) aldığından" söz edilir.⁵⁷ Cappadocia'dan köleler aldığına ilişkin bilgiden anlaşılmaktadır ki Hadrianus'un bu gezisinde Cappadocia Eyaleti'ne olan ilgisi yalnızca Doğu savunmasıyla sınırlıydı. Eğer öyleyse Hadrianus'un Cappadocia Eyaleti'ndeki iki garnizon kentinden birisi olan Melitine'yi (Malatya) ziyaret ettiği ve bu kentteki Roma lejyonlarını güçlendirmek için asker toplamış olduğu düşünülebilir.⁵⁸ Hatta kuzeydeki Satala'ya (Sadak) gitmiş olaması da muhtemeldir. Zira Satala, Cappadocia Eyaleti'nde bulunan bir diğer garnizon kentiydi. İmparator'un Satala'ya ikinci ziyaretiyle ilgili bu olasılığı güçlendirecek ciddi bir tehdit de yok değildi. Bu tehdit, Alanlardan gelebilecek bir saldırı olasılığıydı. Nitekim Alanlar, birkaç yıl sonra, Iberia kralı II. Pharasmanes'in kışkırtmasıyla hem Albanların ülkesini hem de Media Atropatene'yi istila ettiler. Böylece Armenia Krallığı ve Cappadocia Eyaleti, Alanların tehdidi altına girdi.⁵⁹ Alanların Cappadocia Eyaleti'ne girmesine 137 yılında Cappadocia Eyaleti'nin valisi olan Arrianus engel oldu.⁶⁰ Fakat Cappadocia'dayken⁶¹ hediyeler verip hediyeler aldığı Iberia kralı II. Pharasmanes'e hem Roma'yı ziyaret davetini küçümsemiş olması nedeniyle hem de Alanlara verdiği destek nedeniyle çok kızgın ve bu kızgınlığını II. Pharasmanes'in kendisine hediye etmiş olduğu altın işlemeli pelerinleri, bu hediyelerle alay etmek amacıyla 300 gilyatöre giydirip arenaya göndererek ifade etti.⁶²

Hadrianus, Cappadocia Eyaleti'nden Galatia Eyaleti'ne geçti. Bu kez o, bu eyaletin başkenti Ankyra'ya gitmedi, eyaletin güneyindeki yolları kullanarak Likya-Pamphylia Eyaleti'ne gitti. Bu yolculuğu sırasında Galatia Eyaleti'nin Lykaonia, Pisidia ve Isauria bölgelerinin kentleriyle Likya-Pamphylia Eyaleti kentleri, imparatoru sevinçle karşıladılar ve onu onurlandıran etkinliklerde bulundular. Bu kentler şunlardır: İkonion (Konya), Sagalassos (Ağlasun), Termessos (Güllük), Pogle (Çomaklı Köyü) ve Isaura Ve-

⁵⁴ Birley 2008, 143; SHA Hadr. 13,7–9. Syme, *Roman Papers* III 1436 vd.; Magie'ye (1950, 618) göre Hadrianus'un Laodikeia'dan sonraki yolculuğu sorunludur. Kimi tarihçilere göre Hadrianus buradan Lykia yönünde ilerledi.

⁵⁵ IGR III 273, 1487.

⁵⁶ Cass. Dio 69,2,1 vd.; Magie 1950, 1483; Birley 2008, 143.

⁵⁷ SHA Hadr. 13,7.

⁵⁸ Cass. Dio 69,15,1; Debevoise 1968, 242 vd.

⁵⁹ Cass. Dio 69,15,1; Debevoise 1968, 242 vd.

⁶⁰ IGR III 111; Magie 1950, 1483, n. 43.

⁶¹ Bk. yukarıda dn. 20 vd.

⁶² SHA Hadr. 17,10–12; ayrıca bk. Odisheli 2013, 151; Braund 1991, 214.

tus (Bozkır), Attaleia (Antalya), Olympos, Phasalis (Tekirova), Myra (Demre).⁶³ Bir Pisidia kenti olan Sagalassos, Hadrianus ve imparator ailesine ait olan dört büyük heykeltıraşlık eserini (büstler) yaparak Hadrianus'u onurlandırdı. 2007–2008 Sagalassos kazıları sırasında anıtsal hamam kompleksinde keşfedilen bu heykeltıraşlık eserleri, eğer 120–125 yılları arasında yapılmışsa,⁶⁴ imparator devasa büyüklükteki büstlerini bu gezisi sırasında görmek imkanına sahip oldu. Pisidia kentlerinden Kremna'da da Hadrianus'u onurlandıran yapılar (*basilika*, *forum* ve bir kapalı toplantı salonu) inşa edildi. Pogla ve Termessos kentleri ise Hadrianus'u heykelini dikerek onurlandırdı.⁶⁵ Isauria bölgesinin kenti Isaura Vetus'ta imparator, kent'in meclisleri tarafından sunularla onurlandırıldı.⁶⁶ Attaleia'da Hadrianus'un ziyaretinin hatırası bir Kent Kapısı (Tak) inşa edilip, Hadrianus'a adanarak yaşatıldı ve kent'in inşa ettiği bu yapıda imparatora yapılan sunu yaldızlı harflerle yazıldı⁶⁷ ki bu, imparator Hadrianus'un Attaleia'yı da ikinci gezi programı dahiline sokmuş olduğunun kuvvetli delilini oluşturmaktadır. Lykia'nın doğu kıyısındaki Olympos ve Pahaselis kentlerinin kent ve halk meclisleri, imparatoru "evrenin koruyucusu" unvanıyla onurlandırdılar. Hatta bu iki kentten ilki Hadrianopolis adını aldı.⁶⁸ Bir Lycia-Pamphylia Eyaleti kenti olan Phasalis'in yalnızca resmi kurumları değil özel kişiler de imparator Hadrianus'un Anadolu'daki gezi programını kutlamak için ellerinden geleni yaptılar. Onlar imparatorun heykellerini yaptılar. Ayrıca kenti güney limanına bağlayan cadde üzerindeki anıtsal kapı (tak) ile dikdörtgen planlı *forum* da inşa edildi⁶⁹ ki bunlar kent'in Hadrianus tarafından ikinci gezisi sırasında ziyaret edilmiş olabileceğinin güçlü delilleridir.⁷⁰

İmparatorun ve eşi Sabina'nın büstlerini yapmış olduğu bilinen Lykia'daki Myra'nın (Demre) da imparator Hadrianus'un ikinci gezi programı dahilinde olduğu kesin gibi görünmektedir. Zira kent, Lykia Birliği'nin en önemli liman kentlerinden birisiydi ve Myra'nın limanı olan Andriake'de keşfedilen büstlerin yapımı Hadrianus'un ziyaret etmiş olduğu zamanda tamamlanmış olabilir. Ayrıca bu kentte ve bir başka Lykia kenti olan Patara'da imparator Hadrianus'un emriyle tahıl ambarları inşa edildi. Tahıl ambarlarına ihtiyaç duyulmasının nedeni bölge mahsulünü stoklamak ya da ithal edilen tahılın dağıtımını yapmak olabilir. Ayrıca Patara'da imparator, "koruyucu" ve "kurucu" olarak, eşi Sabina da Zeus Olympos'un eşi, yani Yeni Hera olarak onurlandırıldı.⁷¹

Lykia-Pamphylia bölgesinde imparator Hadrianus'u ikinci gezisi çerçevesinde onurlandırmış olan diğer kentler şunlardır: Akalissos, Korydalla, Knidos ve Kibyra. Knidos'ta imparator bir heykeli dikilmek suretiyle onurlandırılırken,⁷² Kibyra'da imparator "hayırhah" ilan edildi. Arykanda ve Korydalla kentlerinin elçileri, imparatoru Phasalis'te ziyaret ettiler.⁷³ Hadrianus'un Anadolu'daki ikinci gezi programından memnuniyetini ifade eden Kilikia kentleri ise şunlardır: Olba, Adana, Aigeai, Mopsuestia, Tarsos, Zephyrion, Korykos, Anazarbos ve Pompeiopolis, Diokaisareia, Germanikopolis, Olba. Bunlardan

⁶³ Kaya 2011, 173; Magie 1950, 1470, 1478 vd., n. 28; 1484 vd. n. 47.

⁶⁴ Büstler, Hadrianus portrelerinin tiplerinden hareketle 120–125 yıllarına tarihlendi. Bk. Magele 2013, 50 vd. Ayrıca büstler konusunda bk. Waelkens 2013, 62 vd. Hamam kompleksinin yapılışı ise 120–165 yılları arasına tarihlendi, bk. Rens – Waelkens 2014, 246; Sagalassos sikkeleri için bk. Hill 1964, 242.

⁶⁵ IGR III 409 (Pogla); 430 (Termessos). CIL III 6874 (Cremna). Ayrıca bk. Mitchell 1995, 102; Magie 1950, 620.

⁶⁶ IGR III 285; 286.

⁶⁷ IGR III 770; 772.

⁶⁸ Magie 1950, 620, 1482, dn. 38; Adak 2004, 41.

⁶⁹ Bean 1997, 140 vd.

⁷⁰ İmparator'un Phasalis'i ziyareti için bkz. Tüner Önen 2013, 96–100.

⁷¹ Tahıl ambarları için bk. CIL III 6738 (Andriake); IGR III 661 vd. (Patara). Heykeller için bk. IGR III 660 vd. Sabina'nın Nea Hera unvanıyla tanınmış olduğuna ilişkin epigrafik delil için bk. IGR IV 1492. Myra limanı Andriake için bk. Çevik et al. 2011, 407; Rovira-Guardiola 2013, 123 (Andriake).

⁷² Magie 1950, 1480, n. 31.

⁷³ IGR III 756–757 (Akalissos ve Korydalla); IV 900 (Kibyra). Ayrıca bk. Magie 1950, 1482, n. 36.

en az yedisi (Germanikopolis, Diokaisareia, Olba, Adana, Aigeai, Mopsuestia, Tarsos, Korykos ve Soli-Pompeiopolis) Hadraneia ya da Hadrianopolis adını aldı.⁷⁴ Tarsos'ta ayrıca Hadrianeia festivali kuruldu ve imparatoru onurlandıran heykeller dikildi.⁷⁵ İmparatorun heykelini diken diğer kentler ise şunlardı: Mopsuestia, Diokaesareia, Korykos, Pompeiopolis, Anazarbos,⁷⁶ Anemorion, Keramos ve Koropisos.⁷⁷

Hadrianus, koloni ve kent kurmak konusunda imparator Augustus ve imparator Claudius'un politikasını benimsedi ve onlar gibi imparatorluğun Anadolu topraklarında koloniler ve kentler kurdu. Fakat ne Augustus, ne Claudius ne de bir başka Roma imparatoru, Hadrianus kadar çok kent kurmadı. Hadrianus tarafından kurulmuş olan kentlerin çoğu adını Hadrianus'tan aldılar. Kimi kentler de adına onun adını eklediler. Bunların bazılarında daha önce söz ettik.⁷⁸ Onun tarafından kurulan tek koloni, Galatia Eyaleti'nin Lykaonia bölgesindeki İkonion (Konya) oldu. Zira Hadrianus'un İkonion'a "*colonia*" statüsü verdiği ve İkonion'un bu statüyü aldıktan sonraki resmi adının "Colonia Aelia Hadriana Augusta Iconensium" olarak değiştirildiği bilinmektedir.⁷⁹ Diğer koloniler gibi İkonion'daki bu koloni de *duumviri* tarafından yönetildi ve koloninin vatandaşları Romalılar tarafından kullanılan tam özgürlük statüsüne sahip oldular. İkonion'un bir *phyle*'sine (mahalle) de Hadriana Herculana adı verildi.⁸⁰ Tüm bunlardan anlaşılmalıdır ki imparator Hadrianus'un ikinci gezi programı çerçevesinde kesin olarak ziyaret etmiş olduğu kentlerden birisi de İkonion'du. Hadrianus'tan adını alan bölgenin ikinci kenti daha kuzeyde Sultan Dağlarının eteklerinde, Lykia-Pamphylia sınırında, İkonion ile Philomelion (Akşehir) arasındaydı. Hadrianopolis adını almış olan bu kentin kuruluş nedeni muhtemelen bu bölgenin kentleşmesinde ilerleme sağlamak içindi. Fakat Hadrianopolis adını almış olan bu kentin lokalizasyonu tam olarak yapılamadı.⁸¹ Hadrianus'un ziyaret etmiş olduğu bir kent, daha kuzeydeydi. Bu kent bugünkü Konya sınırları içinde bulunan Giymir köyüne lokalize edilmiş olan Perta'dır. Perta, Hadrianus tarafından kent yapıldı.⁸²

Hadrianus'un 131 yılı kışını geçirmek için Atina'ya dönmeden önceki son durağı muhtemelen yine Ephesos olmuştu.⁸³ 131–132 kışını Atina'da geçiren Hadrianus, orada bulunduğu sırada Olympia Zeus Tapınağı'nı (Olympeion) tanrıya adadı. Bu arada arkadaşı olan tarihçi Flavius Arrianos'u Cappadocia Eyaleti valiliğine atadı. Arrianos'un Cappadocia Eyaleti valiliğine atanma nedeni daha önce de söz etmiş olduğumuz gibi bu sırada ortaya çıkan Alanların istila tehdidiydi.⁸⁴ Ancak Hadrianus'un Atina'dayken almış olduğu bir haber, sonucu itibarıyla Alanların istila tehdidini tamamen gölgeleyecek olan bir isyan haberi idi. İsyanlılar yine Yahudilerdi.⁸⁵

21 yıllık iktidarının 12 yılını gezilere harcayan Hadrianus'un Anadolu'daki yolculuklarının tümü, bir savaş söz konusu değilken, barış koşullarında gerçekleşmiş olması dolayısıyla da önemlidir. Zira Hadria-

⁷⁴ Magie 1950, 620 vd., 1482 vd., n. 40.

⁷⁵ IGR III 778–790.

⁷⁶ IGR I 121 (Mopsuestia); III 846 (Diokaisareia); 854 (Korykos); 872 (Pompeiopolis) ve 896 (Anazarbos).

⁷⁷ Magie 1950, 1478 n. 27.

⁷⁸ Bk. yukarıda dn. 29.

⁷⁹ İkonion'da, bu kentin hemen yanında Augustus Dönemi'nde kurulmuş bir koloni zaten vardı. Hadrianus imparatorluğu döneminde kent ve koloni birleşmişti. Yani kent, koloni içerisinde erimişti. Hadrianus'un verdiği *colonia* statüsü, İkonion'un tümüne koloni hakları kazandırdı, bk. Kaya 2011, 201. Mitchell 1979, 411 vd.

⁸⁰ Kaya 2011, 173; Levick 1967, 78.

⁸¹ Umar 1993, 301.

⁸² Kaya 2011, 203; MAMA VIII 13–14; Ruge, Perta, RE XIX, 1937, 1058–1059; Mitchell 1993 (I), 96 n. 178.

⁸³ Birley 2008, 143–144; Halfmann 1986, 193–194, 207–208; Akşit 1985, 203 vd.

⁸⁴ Birley 2008, 143 vd.; bk. Yukarıda dn. 57 vd. Bu konuda ayrıca bk. Baz 2014, 55 vdd.

⁸⁵ Tarihe isyanın liderliğini yapan Bar Kokhba'nın adıyla mal olan bu isyanının bastırılmasından sonra Roma'ya döndü. Dönüş yolculuğunun ayrıntıları bilinmiyor, ancak onun "Illyricum" içinden yolculuk ettiği bilinmektedir. Zira yanındaki arkadaşlarından (=comes) birisi olan genç senatör Tib. Caesernicus'un bir yazıtı Illyricum'da bulundu, bk. Birley 2008, 146.

nus'tan önce, Augustus dışında hiçbir Roma imparatoru sefer amaçlı olmayan bir Anadolu seyahati yapmadı. Hadrianus'un Anadolu'daki gezilerinin bir diğer dikkat çeken yönü de eyalet kentlerine sergilediği cömertliği idi. Tüm kentlere, bağımlı ya da özgür ayrımı yapmadan cömert davranan Hadrianus, kimi kentlerin su sorununu çözüp, onların su ihtiyacını giderdi. Kimi kentlerin liman sorununu çözerken, kimilerine hububat ve para yardımında bulundu.⁸⁶ Kimi kentlere, tapınak ve diğer kamu binalarının onarılması ve yapımı için cömertçe yardımlarda bulundu. Kimi kentlerin de kamu işleriyle ilgilendi.⁸⁷ Tüm bunları da içtenlikle yaptı. Zira eyaletlerin işleriyle ilgilenmek, onların kalplerini kazanmak, hayranlıklarını duymak, Hadrianus'un en büyük arzusu idi.⁸⁸ Hadrianus bu arzusunu, imparatorluğun diğer eyaletlerinden ziyade Hellenistik doğu eyaletlerinde yansıttı. Bunun nedeni hellenizme olan hayranlığıydı. Gençliğinde kendisini hellenizme adanmıştı.⁸⁹ Bu nedenle Yunan kent devletlerinin yoğun olarak bulunduğu eyaletler, Hadrianus'un imparatorluğu süresince şanslıydılar. Nitekim Magnesia'daki bir yaşlılar cemiyetinin bir dereceye kadar ayrıntılı olan bir kararındaki şu ifade bu yargıyı doğrular: "İmparator Hadrianus'un en mübarek zamanında insanlar için yararlı olan her şeyi daha zengin olmak adına artırmak yakışık alır".⁹⁰ Hatta Hadrianus, Atina'ya üçüncü ziyaretinde bir Zeus Panhellenios tapınağı tesis etmek suretiyle kutsal pozisyonunun gelişiminde önemli bir adım atmış, kendisini Tanrı Hadrianus Panhellenios olarak kimliklemiştir. Daha önemlisi tüm Yunan kentlerinin temsilcilerinin yer aldığı Panhellen organizasyonunu yaratmaya çalışmış, bu amaç uğruna kendisini de bir *arkhon* ile birlikte sunu sunan kamu görevlisi konumunda tanıtmıştı.⁹¹ Bu organizasyonun Atina'da ortak meclisi olacak, meclisi kentlerden gelen temsilciler oluşturacaktı. Böylece Hadrianus, Yunanca konuşan dünyanın birliğini sağlayacak, hellenizmin nüfuzunu ve gücünü yeniden canlandıracaktı. Amacının uygulanabilirliğinin en önemli icraatı ortak bir para olabilirdi ve Hadrianus da bunu düşündü. Genel bir değişim aracı olarak tüm Anadolu eyaletlerinde geçerli olacak bu para, Pergamon kralları tarafından basılan eski *kistophoros* oldu. Ortak para anlamında bir girişim daha önce Augustus ile onun haleflerinden bazıları tarafından zaten yapılmıştı.⁹²

Hadrianus *kistophor*larının basımı 129 yılından itibaren arttı⁹³ ve Asia Eyaleti'nde en az onbeş farklı kentte basıldı.⁹⁴ Pergamonlu Asklepios,⁹⁵ Ephesoslu Artemis,⁹⁶ Smyrnalı iki Nemesis,⁹⁷ Sardeisli Deme-

⁸⁶ Cass. Dio 69,5,2 vd.

⁸⁷ Cass. Dio 69,5,2 vd.; Radt 2002, 44 vd.

⁸⁸ Magie 1950, 612.

⁸⁹ SHA Hadr. 1,5; Magie 1950, 613.

⁹⁰ IM 116.

⁹¹ Magie 1950, 622, 1485 n. 49. Hadrianus'un *panhellenios* sıfatı İ.S. 136 yılına tarihlendi. İ.S. 131/2 yılında kurulan *Panhellenion* için bk. Paus. 1,18,9; Cass. Dio 69,16,2. Aynı zamanda *arkhon* olan Hadrianus Panhellenios'un bir rahibi ve *Panhelleneianın agonothesesi* için bk. IGR IV 573 ve 576; OGIS 504 ve 507 (Aizanoi'lu M. Ulpius Eurykles'in onuruna). Atina'da kutlanılan *Panhelleneia* festivali için bk. IGR IV 573, 576. *Panhellenus* organizasyonu için bk. Grainger 1934, 52 vd, 103 vd. Birlik *τὸ κοινὸν τοῦ Πανελληνίου, τὸ Πανελλήνιον* ve *πολιτεία τῶν Συνηπαιεμένων* olmak üzere değişik adlarla anıldı (IGR IV 573, 575 [OGIS 506, Antoninus'un 157 yılında bir mektubu]), 576. *Panhellenios* meclisinin kararları için bk. IG II² 1088–1091. Aizanoi'dan gelen bir delegeye *Panhellenios synedrosu* denildi. Bk. IGR IV 562.

⁹² Magie 1950, 623. En son olarak Nerva ve Traianus zamanında da bu paralar basıldı; fakat Nerva'nın kiler imparator olarak tahtta kalmış olduğu sürenin azlığı nedeniyle sayıca az basılmak zorunda kaldı. Bu arada Traianus'un *kistophorları, princepsliğinin* ilk üç yılıyla sınırlandırıldı. Hadrianus zamanında *kistophorlar*, çok sayıda ve Batı Anadolu tarihinde daha öncekinden çok daha fazla yerde basıldılar. Augustus zamanında bunlardan galiba yalnızca Ephesos ve Pergamon'da basılmışlardı; Nerva ve Traianus zamanında yeni bir tip, galiba Pamphylia'da basıldı. Perge'de basılan bu yeni tipte Artemis tapınağı remi vardı.

⁹³ Metcalf 1980, 128.

⁹⁴ Hadrianus *kistophoru* darbeden kentler hakkında bk. Metcalf 1980, 8 vd.

⁹⁵ Metcalf 1980, nr. 3–4.

⁹⁶ Metcalf 1980, nr. 5 vd.

ter,⁹⁸ Laodikeialı ve Mylasalı Zeus,⁹⁹ Miletoslu, Hieropolisli ve Alabandalı Apollon¹⁰⁰ gibi eski ilahlara *kistophor*larda yer verildi. Bu durum Hadrianus'un Hellenistik döneme vurgusuydu ve amacı kentlerin büyük Yunan birliğinin üyeleri olarak kendilerine itibar etmelerini sağlamaktı.¹⁰¹ Bithynia'da ise Hadrianus *kistophor*ları yalnızca Nikomedia'da, Bithynia Koinon'u adına basıldılar.¹⁰²

Hadrianus'un Hellenistik Doğu'ya olan özel ilgisi ve özeni, karşılığını aldı. Zira İmparator Hadrianus, ziyaret ettiği her kent tarafından memnuniyetle karşılandı. Aynı zamanda Hadrianus'a Tanrı Dionysos'un tecessümü olarak itibar edildi ve o, yeni Dionysos (*Neos Dionysos*) olarak tanımlandı. Çünkü Dionysos'un insanlığına neşe ve refah getirdiğine inanılıyordu ve Hadrianus da onun gibi Hellenistik Doğu'ya ziyaretleriyle neşe ve refah getirmişti. Bu nedenle Hadrianus, Yeni Dionysos olarak, müzikal ve dramatik bir topluluk olan Dionysos sanatçılarına seleflerinin bazıları tarafından bağışlanmış olan ayrıcalıkları sağlamaştırdı. Dionysos sanatçılarının bu şekilde onurlandırması Hadrianus'un – Traianus'ta olduğu gibi (Pergamon'da Zeus ile) – Tanrı Dionysos ile birlikte ortak *patron* olarak kabul edilmesini sağladı.¹⁰³ Hadrianus'un Yeni Dionysos (*Neos Dionysos*) olarak tanıyan diğer kentler şunlar oldu: Ankyra, Sardeis ve Aphrodisias.¹⁰⁴

Hadrianus'u, heykellerini yaparak, sikkelerinde portrelerine yer vererek, kurtarıcı, koruyucu, hayırhah olarak tanımlayarak, tapınaklar ve sunaklar yaparak, adını taşıyan festivaller düzenleyerek, kentlerinin adı olarak benimseyerek veya adını taşıyan kamu binaları ya da kapılar yaparak onurlandıran daha birçok kent de Hadrianus tarafından ziyaret edilmiş olabilir. Hadrianus'u onurlandıran bu kentlerden birisi Pergamon (Bergama) idi. Pergamon'a verilen bu unvanı, birkaç yıl sonra Smyrna ve Ephesos kentleri de alacaklardır.¹⁰⁵ Kentlerin üçü de bir senato eyaleti olan Asia Eyaleti'nin kentleriydi.

Hadrianus tarafından para yardımı sağlanan kentlerden birisi yine bir Asia Eyaleti kenti olan Thyateira'ydı. Hadrianus 127 yılında Thyateiralı bir elçi tarafından kendisine iletilen bir isteğe cevaben kent magistratlarına, Kent Meclisi'ne ve Halk Meclisi'ne hitaben bir mektup yazdı. Bu mektubunda imparator, komşularının şimdiye kadar Roma'ya ödedikleri vergiyi, Hadriana adını almış olan yeni kente vermelerini bildirdi. Eyalet valisi olan *proconsul* ile imparator *procuratoru* da kent lehine olan bu bağış konusunda resmi olarak bilgilendirildiler. Thyateiralılar, İmparator'un cömertliğini karşılıksız bırakmadılar. Hadrianus'un adını festival adı olarak benimsediler ve ayrıca kentte inşa ettikleri bir kamu binasına da Hadrianus'un adını verdiler.¹⁰⁶ Hatta Tiberius Claudius Sokrates adlı birisinin ailesinin yıkı-

⁹⁷ Metcalf 1980, nr. 28, 32.

⁹⁸ Metcalf 1980, nr. 45 vd.

⁹⁹ Metcalf 1980, nr. 38 vd., 56 vd.

¹⁰⁰ Metcalf 1980, nr. 22 vd, 35, 53,

¹⁰¹ Hadrianus Dönemi'nde kendi parasını basmış olan kentlerin sayısının ne kadar olduğunu söylemek zordur. Fakat 2. yüzyıl ve 3. yüzyılın ilk yarısı boyunca kendi paralarını basan kentlerin sayısı, en az 312 idi. 272 yerleşim birimi (bunların içinde Roma kolonileri de vardır) bir meclise ya da kent kamu görevlilerine sahipti. *Poleis* statüsüne sahip oldukları bilinen bu kentlerin 168'i Asia Eyaleti kentiydi. Bunların tamamı sikke basıyordu. Sikke basan 20 kent de Bithynia-Pontus Eyaleti ile Paphlagonia'daydı. Galatia-Lykaonia'da toplam 25 kent vardı ve bunların 15'inin sikkesi vardı. Kappadokia'daki toplam beş kentten 3'ü, Pisidia'daki toplam 56 kentten 32'si, Kilikia'da toplam 56 kentten 39'u, Pamphylia'da toplam 11 kentten 6'sı, Lykia'da 56 kentten 20'si sikke basıyordu. Muhtemelen sayı burada saydıklarımızdan daha fazlaydı. Zira Augustus döneminde sikke basmış olduğunu bildiğimiz Kyaneai ile Tlos, burada sayılanlar arasında değildir. Hiç kükusuz bu kentlerin statüsünde bir değişiklik olmuş değildir. Yine imparator Pertinax, Caracalla ve Gordianus dönemlerinde sikke bastığı bilinen Patara da bu sayıya eklenebilir. Bk. Broughton 1938, 738 vd., 746; Magie 1950, 624, 1503.

¹⁰² Metcalf 1980, 130 vd. 137.

¹⁰³ Magie 1950, 617 n. 24. Traianus'u bir topluluğun *patronu* olarak kaydetmiş olan yazıt için bk. IGR I 18.

¹⁰⁴ Ankyra (IGR III 209, 210), Sardis (IGR IV 1517), Aphrodisias (IGR I 18). Ayrıca bk. Boatwright 2000, 94 vd. Ayrıca Aphrodisias'ta Hadrianus adına hamamlar inşa edildi, bk. Smith 1995, 191 vd.

¹⁰⁵ Magie 1950, 615, 619.

¹⁰⁶ IG II² 1088; IGR IV 1290; BMC Lydia, cxxvii vd.; Boatwright 2000, 99.

ma gidişinin önlenmesiyle ilgili bir isteğe de Hadrianus cevap verdi. İmparator, Sokrates'in evinin ya tamir edilmesini ya da kentin bir yerlisine satılmasını kent meclislerine emretti.¹⁰⁷ Buradan anlaşılacaktır ki imparator, bir eyaletlinin kişisel sorununa da duysuz değildi. Ancak Sokrates'in evinin Hadrianus'un ilk gezisi sırasında kaldığı ev olma olasılığı vardır.

Kentlerin mali sorunlarına ilgisiyle ilgili bir örnek de Tralleis'ten gelmektedir. Bu kentin 60 bin *modius* mısır hububatını, parayla ve A. Fabricius Priscianus'un aracılığı ile ithal etmesine yaklaşık olarak 127 yılında Hadrianus tarafından izin verildi.¹⁰⁸ Tralleisliler, imparatorun bu cömertliğini onu kentin "kurucusu" ve "koruyucusu" ilan ederek karşılık verdiler. Ayrıca kentin bazı vatandaşları da şahsen imparatoru onurlandıran anıtlar yaptılar. Fakat Tralleis'e yapılan cömertlikte imparatorun gözdesi olan Phlegon'un önemli rolünün olduğu muhakkaktır. Zira Phlegon, Tralleisliydi. Bu arada, Tralleis'in komşusu olan Nysa kentinde de imparator, bir heykeli dikilerek onurlandırıldı. Bu heykeli yaptıran da imparatorun muhasebecisi olan Nysalı Publius Aelius Alkibiades'ti.¹⁰⁹

Hadrianus'un cömertliğini karşılıksız bırakmayan birçok kentten birisi de yine bir Asia Eyaleti kenti olan Phrygia'daki Traianopolis oldu. Bu kent, 119 yılında, yani onun ilk seyahatine çıkmış olduğu tarihten dört yıl önce Hadrianus'a "hayırhah" ve "kurucu" unvanını verdi.¹¹⁰ Sonraki iki yıl içinde, yani 120–121 yıllarında, Hadrianus'u onurlandıran kentler ise Pergamon ve Magnesia ad Maendrum oldu. Her iki Asia Eyaleti kentinin kent ve halk meclisleri onun heykellerini diktiler.¹¹¹ Ayrıca Pergamon'daki Traianus Tapınağı'nın çift sıralı sütunları imparator Hadrianus döneminde inşa edildi.¹¹² Bazı kentler Hadrianus'un cömertliğine, yukarıda bahsedildiği üzere (s. 503 vd.), Hadrianus'un adını kentlerinin adı olarak kullanmak suretiyle de karşılık verdiler.

Kimi kentler ise Hadrianus'un adını mahallelerine, festivallerine ya da kamu binalarına verdiler. Bunlardan bazılarında daha önce söz ettik. Bithynia–Pontus Eyaleti'nin Kios (Gemlik) kenti (Hadrianus'un adını almıştı) de bunlardan birisiydi. Kent, Hadrianus'un tapımı için bir rahiplik tahsisi yaptı. Roma senatosu tarafından iki kez "tapınak bekçisi" unvanı verilerek onurlandırılan Asia Eyaleti kenti Smyrna (İzmir) ise Hadrianus'un bu cömertliğine, kentte yapılmakta olan bir kutsal müsabakaya Hadriana Olympia adını vererek teşekkür etti.¹¹³ Asia Eyaleti'ndeki Erythrai (İldırı) kentinin Hadrianus'tan memnuniyeti de kentte kutlanan bir festivale imparator Hadrianus'un adı (*Hadrianeia Epibateria*) verilerek suretiyle ifade edildi.¹¹⁴ Hadrianus'tan memnuniyetini kutlayacakları bir festivale Hadrianus'un adını vererek ifade eden bir başka kent de Ephesos'tu. Asia Eyaleti kenti Ephesos'ta (Selçuk) Hadrianus'u onurlandırmak için kurulmuş olan festivalin adı "Hadrianeia" idi.¹¹⁵ Asia Eyaleti kentleri olan Tralleis (Aydın) ve Sardeis (Sard) ile Galatia Eyaleti kenti Ankyra'nın (Ankara) Hadrianus'tan mem-

¹⁰⁷ Tib. Claudius Sokrates'in evi Hadrianus'un ziyareti süresince bu kentte kaldığı ev olarak hizmet etti, bk. Magie 1950, 616 n. 19.

¹⁰⁸ CIG 2927; Boatwright 2000, 93.

¹⁰⁹ Magie 1950, 619, 1480 vd., n. 33.

¹¹⁰ Ptol. 5,2; 14–15 (Mysia bölgesinde olduğunu söyler); Ramsay 1985, 595.

¹¹¹ IGR IV 623 ve 339; IM 174 ve 175; Magie 1950, 613 n. 6.

¹¹² Traianus için yapılan tapınağın stünları Korinth tarzındaydı, kentin *akropolisinde* büyük bir kayanın en üst noktasında çarpıcı bir şekilde inşa edilmişti. *Neokoros* unvanının varlığı tapınağın (= *Traianeum*) Asia Eyaleti tarafından inşa edilmiş olabileceğine işaret etmektedir. Bu tapınak aynı zamanda Tanrı Zeus'un da tapınağıydı. Tapınağın iki tanrının (Zeus ve Traianus) dostluğu adına yapılmış olduğu ise sikkelerde *Philios* Zeus ve Traianos lejandlarıyla vurgulandı. 112 yılında, 4 yılda bir kutlanmak üzere, *Traianeia Delphileia* ya da yalnızca *Traianeia* adıyla anılan bir festival düzenleyen kişi zengin bir Pergamonlu olan Iulius Quadratus'tu. Quadratus'un bu armağanı Roma senatosu tarafından resmen onaylandı. Festival için bk. IBM 605, IGR IV 1432, 1442, 1645 ve 1761; IGR I 443 ve 444. Sikkeler için bk. *BMC Mysia* s.122, no. 262 vd. Ayrıca bk. Magie 1950, 1451.

¹¹³ Magie 1950, 614 vd.

¹¹⁴ IGR 1542.

¹¹⁵ Magie 1950, 619.

nuniyetlerini ifade etme biçimleri de farklı olmadı. Tralleis, Hadrianus'u onurlandırmak için “*Olympia Pythia Hadrianeia*” oyunları düzenlendi.¹¹⁶ Ankyra ve Sardeis'te ise Hadrianus, imparatorluğu süresince yapılan müsabakalarla onurlandırıldı. Ankyra'daki festival 128 yılında kutlandı. Her ne kadar bu müsabaka, Dionysos *mysterialarıyla* bağlantılı olarak mistik formda kutlanmış olsa da resmen imparator tarafından yaptırıldı. Masrafı bir *helledarkhes* tarafından karşılandı. *Helledarkhes*, Kent Meclisi'nin ricası üzerine sunucu-görevli olarak hareket etti.¹¹⁷ Hadrianus onuruna festival düzenleyen diğer kentler şunlardır: Attuda, Synnada, Herakleia Pontike.¹¹⁸ Hadrianus'u sunular yaparak onurlandırdığı bilinen bir diğer kent de Iasos'tu.¹¹⁹ Miletos kentinde ise Hadrianus'u onurlandıranlar, onun için anıtlar yapan kent magistratlarıydı. Fakat kentin yalnızca magistratları değil, kimi vatandaşları da imparatorun heykellerini yaptılar. Hadrianus'u “hayırhah”, “kurucu” ve “koruyucu” olarak da onurlandıran Miletos, imparatorun ikinci gezi programına dahil edilip edip ziyaret ettiği kentlerden birisiydi. Zira Miletosluların imparatorun Miletos'ta kaldığı günü “kutsal gün” ilan ettikleri bilinmektedir.¹²⁰

Hadrianus'un kentlerde Romalı yöneticilerin yolsuzluklarına ilişkin şikâyetleri de dikkate aldığı ve yolsuzluk yapmış olduğu anlaşılan vali ve *procurator*ları cezalandırmış olduğu bilgisi *Historia Augusta*'nın yazarı tarafından aktarılmıştır.¹²¹ Kentlerle ilgili olarak Hadrianus'un ihmal etmediği bir başka önemli konu ise adli sorunlardı.¹²² Kendisine iletilen bu tür kent sorunlarından birisi Ephesoslularla ilgiliydi. Sorun, 120/121 yılında Ephesosluların Gerousia Meclisi tarafından, derneğin özel olarak aralarından seçtikleri temsilcileri aracılığıyla iletilmişti.¹²³ Gerousia Meclisi'nden borç para almış olan bazı Ephesoslular, borçlarını ödemedi ölmüşlerdi. Ölenlerin mal ve mülklerinin yönetimini ellerine geçirenler, bu borçları kendilerinin borcu olmadığı gerekçesiyle ödemeyi reddediyorlardı. Hadrianus, Gerousia'nın şikâyetini dikkate aldı ve eyalet valisinin bu konuda verdiği kararın bir kopyasının kendine gönderilmesini istedi. İmparator, bu anlaşmazlık konusunda kararın vali tarafından verileceğini ve valinin Gerousia'ya borcu olan herkesi bu borçlarını ödemeye zorlayabileceğini söyledi. Asia Eyaleti, bir senato

¹¹⁶ Boatwright 2000, 94.

¹¹⁷ Magie 1950, 618 n. 24; Boatwright 2000, 94 vd.

¹¹⁸ Boatwright 2000, 99 vd.

¹¹⁹ Berti 2012, 224.

¹²⁰ Magie 1950, 619.

¹²¹ SHA Hadr. 7,12.

¹²² Flaviuslar döneminde kentlerin mali sorunlarını düzeltmeye, kentlerde giderek artmakta olan mürşifliği kontrol altına almaya yönelik olarak imparatorların doğrudan müdahalesinde bir artış olmuştu. Vespasianus, bu anlamda bazı Lykia kentlerinin ekonomisine müdahale etti (Magie 1950, 530) ve tüm kentlere hitap eden bir *edictum* yayınladı. Kentlerin masraflarını azaltmak amacıyla kaleme alınmış olan bu *edictum* ile Vespasianus, kentlerin imparatora gönderdikleri elçi heyetinin sayısının üçten daha fazla olmamasını emretti. Bk. Dig. 1,7, 5,6. Domitianus ise bir kentin ya da kentlerin maliyesini denetlemek için *curator rei publicae* atadı. Bu uygulama ilk kez Domitianus zamanında güçlü bir şekilde görülür, Griffin 2008, 117; ILS 1017'nin Domitianus dönemine tarihlenmesi konusunda. Magie 1950, 597, 1454 n. 13: *Curator rei publicae (logistes)*'nin güçleri için bk. Iust. 1,54,3; Dig. 22,1,33; 39,2,46 ve 4,2,1; 43,24,3,4; 1,8,2, 4 vd.; 8,5 ve 11–12; 9,4. Görev için bk. aynı zamanda bk. Broughton 1938, 810; Jones 1940, 136 vd. *Logistes*'in Anadolu'da yalnızca Traianus tarafından tayin edildiği bilinmektedir, bk. IGR IV 1660. Nikomedia, Nikaia ve Prusa'nın bir *logistes*i için (sonradan Asia'nın *portoriumunun arkhonu* oldu ve daha sonra birkaç önemli *procuratorluk* yaptı. Orijinalde bir *eques* olan Ti. Caludius Canditus senato sınıfına terfi ettirildi ve *legatus pro praetore provinciae Asiae* olarak hizmet ettikten sonra *logista civitatis splendidissimae Nicomedensium item Ephesiorum* oldu, bk. CIL II 4114 = ILS 1140. Onun sonraki faaliyetleri için bk. Cass. Dio 74,5 vd., ve 75,2,3. Senatorial rütbenin *curatoresi* için bk. IGR IV 1307 =1741 (Alexandria Troas); CIL III 474 (Nikomedia ve Nikaia). IGR III 474 (Attaleia, Pamphylia). Aphrodisias'da bir heykel dikme yetkisi için bk. CIG 2741; OGIS 509; Akmonia (ya da Traianopolis)deki *gerousia* ve kent meclisinin *curator'u* için bk. CIG 2987b, OGIS 508; Dionysos sanatçılarının bir *curator'u* için bk. OGIS 501, ayrıca bk. Magie 1950, 618, 1455 n. 13 ve 24; Boatwright 2000, 94 vd.

¹²³ Magie 1950, 613, n. 7.

eyaletiydi. Bu nedenle göreceli olarak önemli bir davayı imparator değil, vali çözmeliydi. İmparator bu kuralı bozmadı.¹²⁴

Adli konularla ilgili olarak Hadrianus'a iletilmiş olan bir başka sorun, Asia Eyaleti'ndeki ekonomik koşulların ıslahıyla ilgili bir davaydı. Pergamon'un kamu bankasının yönetimiyle ilgili kötü uygulamanın düzeltilmesi isteniyordu. Kamu bankasının kötü uygulamasına ilişkin suçlamaları imparatora iletenler de kentin perakendeci tüccarlarının kendi aralarından seçerek oluşturdukları bir heyet oldu. Heyetin şikâyetine göre kamuya ait olan kamu bankası, bir sözleşmeyle bir grup özel kişiye kiralanmıştı. Sözleşme kent ve kiracılar arasında bir kazanç paylaşımını gerektiriyordu. Bu kazancın baş kaynaklarından birisi, bir değişim tekeliydi. Bu yüzden banka bir gümüş *denarius*'a karşılık 18 *assaria* talep ediyordu. Fakat banka, gümüş *denarius* için yalnızca 17 *assaria* vermek üzere, bankerlerle onay izni altında, bir komisyon görevlendirmekle yetkilendirilmişti. Ancak bankerler, bu kazançla yetinmeyince dava İmparatora yansıtıldı. İmparator Hadrianus, onların başvurusuna cevap olarak, bankerleri kısmen haklı bulan bir emirname yayınladı.¹²⁵

Bir başka şikâyet konusu da bankerlerden ödünç para alan, fakat borcunu geri ödemeyi başaramayan bir tüccarın ticaretini yaptığı tüm stok üzerine bir kontrol garantisi olarak bankayı tayin etme uygulamasıydı. Hadrianus, bu ve buna benzer tüm kötüye kullanmaları bir emirname ile yasakladı. Ayrıca aynı emirnameyle borçlu-tüccarların özel bir mahkemede yargılanması emredildi. Bu emirnamelerden anlaşılmaktadır ki Hadrianus, küçük toprak sahiplerinin güçlendirilmesi gerektiği yönünde bir politika takip ediyordu.¹²⁶ Araştırılması gereken bir başka dava da Aizanoi'da Zeus'un tapınağına ait olan topraklarla ilişkili olarak 125/6'da Hadrianus tarafından verilen kararda ortaya çıkar.¹²⁷ Pergamon ve Bithynia hükümdarları tarafından Zeus Tapınağı'na tahsis edilen bu topraklar, bilinmeyen bir zamanda özel kişilere verilmiş, fakat bununla birlikte tarım mülkü olarak kalmıştı. Sorun yalnızca paylaşımın büyüklüğüyle ilgili değildi. Mülkün sahipleri, uzun süredir tapınağa ödenmesi gereken kira bedelini de ödemişlerdi. Hatta birkaç yıl önce Asia Eyaleti valiliği yapan bir *proconsul*, ödemelerin yapılması gerektiğini emretmişti. Konu hakkındaki sorun Asia Eyaleti valisi olan *proconsul* Avidius Quietus tarafından Hadrianus'a iletilti. "Hükümlerinde dikkatliliğiyle uyumlu olarak adaleti nezaketle birleştiren" Hadrianus, sahiplerin "birbirleriyle olan kıskançlık ve kavgalarını" şu kararı vererek sona erdirir: "Payların büyüklüğü komşu topluluklardakilerin ortalama büyüklüğüyle belirlenmelidir". Hadrianus, kira bedellerinin de kendisinin karar vermiş olduğu günden itibaren ödenmesi gerektiğini ve yapılacak ödemelerin tapınak-hazinesine yapılmasını emretti. *Proconsul* Avidius Quietus'un isteği üzerine mülklerin büyüklüğüne karar verme görevi *procurator* tarafından üstlenildi. Görevi *procurator*un üstlenmesi, imparator hazinesinin kazançları gerektirdiği için değildi. Dava konusunda tarafsız bir karara varılması için görev imparatorun *procurator*una havale edilmişti.

Kentlerin, cemaatlerin maliyelerinin özel *curator*lar ya da *corrector*lar tarafından kontrolünü Hadrianus da devam ettirdi.¹²⁸ Önceden söz edildiği gibi Hadrianus, Ephesos'taki Gerousia Meclisi için bu tür bir memur (*curator*) tayin etti. Yaklaşık 135 yılında Anadolu'nun özgür kentlerinin işlerini denetlemek için ise bir *corrector* tayin etti. Bu görev için zengin ve seçkin bir hatip olan Tiberius Claudius Atticus Hero-

¹²⁴ IEphesos V, 1486; krş. Magie 1950, 613.

¹²⁵ IGR IV 352; OGIS 484; Broughton 1938, 892 vd.

¹²⁶ Hadrianus'un küçük toprak sahiplerini güçlendirme politikası konusunda bk. Rostovtzeff 1926, 319.

¹²⁷ CIL III 355; 14191¹. IGR IV 571; OGIS 502 (*proconsul* Avidius Quietus'un kent yetkililerine, Hadrianus'un kendisine gönderdiği bir emirnamenin, kendisinin *procurator* Hesperius'a yazdığı mektubun ve Hesperius'un cevabının kopyalarıyla bir mektubunu içerir). Stertinius Quartus'un selefi olan Quietus'un *proconsullüğünün* 125/6'ya tarihlenebileceği konusunda bk. Magie 1950, 1475 n. 17.

¹²⁸ *Curator rei publicae* ve Ephesos'daki *gerousia curatoru* için bk. Magie 1950, 1454, n. 13; 1475, n. 17. Hadrianus'un Phrygia'daki Trapezopolis'e tayin etmiş olduğu *curator* (*epimeletes*) için bk. OGIS 492; MAMA VI 60; Özgür kentlerin durumunu düzene koymak için gönderilen (*missus ad ordinandum statum liberarum civitatum*) *corrector* için bk. Magie 1950, 1453 n. 11.

des'i seçti. Herodes, görevi sırasında Aleksandreia Troas'ta maliyeti 7 milyon *drahme* olan bir hamam inşa etti. Yaklaşık olarak aynı zamanda (135 yılı) Traianus'un Bithynia'nın *proconsul* rütbeli valisinin yerine imparatora sorumlu olan bir *legatus* tayin etme politikasını yeniden hayata geçirdi.¹²⁹ Fakat Hadrianus, bu görev için özel bir kişiyi tayin etti. Bu kişi, Ankyralı zengin bir Galat soylusu olan Gaius Iulius Severus'tu. Hem kral Deiotaros'un soyundan hem de Pergamon hükümdarlarından birinin soyundandı.¹³⁰ Bithynia Eyaleti'ne eyaletin "*corrector* ve *curator*'u" olarak, bir imparator *legatusu* tarafından düzenli olarak taşınan 5 *fascēs*'i kullanma hakkına sahip olarak gönderildi.¹³¹ Bithynialılara "adil, sağduyulu ve rütbeli bir adam olan ve bir valiye ihtiyaç duydukları ve tüm bunlara da Severus'un sahip olduğu" söylendi. Severus, bu görevi süresince, uzun süre hatırlanacak kadar başarılı oldu. Zira ondan "Bithynialıların özel ve kamu işlerini iyi bir şekilde yönetmeyi başardı" diye söz edildi.¹³² Fakat onun eyaletteki aktiviteleri hakkında – belki "Hadrianus'un emriyle" Asia Eyaleti'ndeki Dorylaion'a ait topraklar ile muhtemelen Bithynia'ya ait olan bir topluluk arasındaki sınırı belirlemiş olması dışında – hiçbir şey bilinmiyor.¹³³ Adli sorunlar kapsamında değerlendirebileceğimiz bir başka mesele de Hıristiyanlarla ilgiliydi. Asia Eyaleti'nin pagan sakinleri, Roma yasalarını tanımayan Hıristiyanlardan şikâyetçi olarak onları mahkemeye veriyorlardı. Bu durum eyalet valisi tarafından İmparator Hadrianus'a iletiildiğinde imparatorun kararı Hıristiyanların aleyhinde oldu. Hadrianus'a göre Roma kanunlarını tanımayanlar mahkemeye çıkarılmalı ve yasalara muhalefeti kanıtlananlar cezalandırılmalıdır.¹³⁴

Kamu maliyeleriyle ilgili olarak müsriflik ve sorumluluğa ek olarak kentler, birbirleriyle uyum içinde yaşamak konusundaki yeteneksizlikleri nedeniyle de ciddi sıkıntılar çektiler. Onların birbirleriyle uyum içinde yaşamak konusundaki yeteneksizlikleri gelenekseli. Aralarındaki rekabet ve hatta önemsiz kıskançlıklar ciddi kavga nedeni olabiliyordu.¹³⁵ Daha büyük kötülük kentlerin kendi içlerinde var olan anlaşmazlıktı. Kavganın nedeni, öyle görülüyor ki yaygın durumda bulunan sınıfsal nefretti. Roma'nın bu konularda benimsediği politika, kentlerin kurumlarını daha zengin vatandaşlara bir üstünlük vere-

¹²⁹ Baz 2014, 52.

¹³⁰ Magie 1950, 625 vd., n. 53–54. Cass. Dio (Xiphilinus) 69,14,4. IGR III 174; 1461; OGIS 543. Severus, Hadrianus'un *logistes* ve *diorthesis* olarak tanımlandı. MAMA V 60 (burada Hadrianus'un kendi *legatusu* (*presbeutes*) olarak tanımlandı). Severus, 152/3'de Asia Eyaleti *proconsul*lüğü yaptı. Bk. IGR III 175. Bithynia'nın yaklaşık olarak 165 yılında imparator eyaleti yapılmış olması konusunda bk. Magie 1950, 1532 n. 7. Hadrianus'un 134 yılında Iulius Severus'u Bithynia'nın *corrector*u olarak atamasıyla ilgili olarak Pamphylia, Bithynia'ya karşılık olarak senatoya verildi. Bithynia'nın bu zamanda bir imparatorluk eyaleti olduğu, her ne kadar geçici de olsa düşünülebilir. Ancak İmparator Antoninus Pius döneminde ya da Marcus Aurelius'un *princeps*liğinin başlarında Bithynia-Pontus Eyaleti'nin valisi olan dört *proconsul*ünün adı bilinmektedir. Diğer taraftan eyaletin en erken bilinen imparator *legatusu* L. Lollianus Avitus'tu. O, 165/6'da valilik yaptı. Bk. IGR III 84. Bu yüzden düşünülebilir ki Severus, Bithynia'ya yalnızca *corrector* yetkisiyle gönderildi ve eyaletin yönetimi 165 yılına kadar senatoya verilmedi. Lycia-Pamphylia'ya gelince: Bu eyaletin Antoninus zamanında en az sekiz valisi bilinmektedir. Bunların dördü *legatus Augusti pro praetore* idi. Buradan anlaşılmaktadır ki Lycia-Pamphylia Eyaleti, Antoninus'un *princeps*liği süresince imparator eyaletiydi. Öyle görülüyor ki Bithynia imparatora verilirken, Pamphylia senatoya verilmedi.

¹³¹ Magie 1950, 626.

¹³² Cass. Dio 69,14,4.

¹³³ Magie 1950, n. 55.

¹³⁴ Eusebios, IV.9.

¹³⁵ Nikomedia ve Nikaia arasındaki düşmanlık, Dio Khrysostomos'un konuşmalarından biliniyor. Bu düşmanlık, Nikaia'nın "Bithynia'nın Birinci Kenti" unvanına sahip olmasından ve bu unvanın ayrıcalığı iddiasından kaynaklandı. Bir başka düşmanlık Prusa ile komşusu olan Apameia kolonisi arasındaydı. Bu iki kent arasındaki kavga öylesine şiddetliydi ki Dio, Apameia ile Prusa arasındaki bu kavgaya son vermek için bazı önerilerde bulundu. Fakat bu uğraşlarından bir sonuç alamayacağını da anlamıştı. Nihayet iki kent Dio'nun da üyesi olduğu bir uzlaştırma komisyonunun çabaları sonucunda kavgaya son verdiler. Bk. Dion Chrys. 40,16 vd., ve 41,7 vd. Magie 1950, 589, 599. Düşman olan iki kent de Asia Eyaleti'ndeydi. Bu kentlerden birisi Ephesos, diğeri Smyrna'ydı (Dion Chrys. 24,48). Kilikia'da ise Trassus'a karşı Aigai, Mallus, Soli ve Adana kentleri düşmandılar. Bu düşmanlığın nedeni, tartışmalı bir arazinin sahipliği konusunda Tarsus'un hak üstünlüğü iddiasıydı (Dion Chrys. 34,7,10–14, 27 ve 43–48).

cek şekilde düzenliyordu. Bu durum, nüfuz sahibi olmayan fakirlerin kıskançlık ve düşmanlığına neden oldu. Sonuç ise zenginlikten nasiplenemeyen, nüfuz sahibi olmayanları, kendilerine sosyal ve ekonomik koşulları iyileştirme vaadinde bulunan ajitörlere itibar etmeye hazır hale getiriyordu. Bithynia, Cilicia ve Asia eyaletlerinde bu tür rahatsızlıkların örnekleri vardır.¹³⁶ Fakat Hadrianus döneminde benzerlerinin olduğuna ilişkin bir bilgi mevcut değildir. Galatia ile Lykia-Pamphylia eyaletlerinin sınırlarıyla ilgili yapılan bir düzenleme dışında Anadolu'daki Roma eyaletlerinin sınırlarıyla ilgili de bir yeni düzenleme ya da değişiklik Hadrianus dönemi için söz konusu değildir. Bu düzenlemeyle Galatia Eyaleti'ne ait bir bölge olan Pisidia'nın Komana (= Şerefönü) kentini içine alan bir kesimi, Lykia-Pamphylia Eyaleti'ne eklendi. Fakat 130'lu yıllardan itibaren yapılmış olan bu düzenlemenin Hadrianus'un halefi dönemine ait olması da muhtemeldir.¹³⁷

Eyaletlerin mahkeme bölgeleri (*conventuslar*), vali atamaları gibi konular selefi dönemdeki gibi muhafaza edildi. Fakat bir amaç için tayin edilen bir magistratın denetimindeki gelirlerin kent meclisleri tarafından eğlencelerin finansında kullanılması Hadrianus tarafından da yasaklandı. Hadrianus'un iyi niyetli olmayan kent meclisi kararlarına da göz yummadığı Nikomedia'daki bir kent meclisinin kararına karşı olan tutumundan bilinmektedir. Hadrianus, bu kentin iyi niyetli olmayan bir kararını, yayınladığı bir *edictum* (emirname) ile geçersiz kıldı. Ayrıca onun Kent Meclisi'ne (*boule*) kaydedilecek üyeler konusunda ricada bulunduğu dair de bir örnek bulunmaktadır. Hadrianus'un Kent Meclisi üyesi yapılmasını istediği kişiler, kendisini ve mahiyetindekileri, 129 yılından önce, Ege Denizi yoluyla Yunanistan'dan Anadolu'ya iki kez geçiren geminin kaptanı Lucius Erastus ile Philokyrios'tu. Fakat Ephesoslu olmamakla beraber bu kentin azatlıları olması gerektiği düşünülen bu kişilerin Ephesos'un Kent Meclisi üyesi yapılabilmesi için ödenmesi gereken giriş ücreti, imparatorun kendisi tarafından ödendi.¹³⁸ Hadrianus'un kent kurumlarına müdahale kapsamında olan bir kararı da bazı kamu görevlilerine (*agoranomos*, *sitones* ve *elaiones*) masraftan muafiyet bağışıyla ilgiliydi.¹³⁹

Bibliyografya

Adak 2004	M. Adak, Lokalisierung von Olympos und Korykos in Ost-Lykien, Gephyra 1, 2004, 27–51.
Akşit 1985	O. Akşit, Roma İmparatorluk Tarihi, İstanbul 1985.
Akyürek Şahin 2012	N. E. Akyürek Şahin, Unter der Statthalterschaft des Rufius Varenus in Bithynien ehren die Trikkeanoi ihren Wohltäter Achaikos, Gephyra 9, 2012, 92–100.
Baz 2014	F. Baz, İmparator Hadrianus'un Son Yıllarında Anadolu'daki Bazı Eyaletlerin Yönetimlerinde Dikkat Çekici Noktalar, MJH IV.2, 2014, 51–59.
Bean 1997	G. E. Bean, Eskiçağda Likya Bölgesi (çev. H. Kökten), İstanbul 1997.

¹³⁶ Bunlardan birisi Nikaia'da görüldü. Temelinde sınıfsal nefret bulununan Nikaia'daki düşmanlığı gidermek için Dio Khrystostomos'un çabaları görülmektedir. Zira Dio Khrystostomos bir konuşması sırasında vatandaşların birbirine sevgi duymasını, kıskançlık ve çatışmanın ortadan kaldırılmasını tanrılardan niyaz etti. Bk. Dion Chrys. 29,8. Magie 1950, 600. Bithynia'daki bir diğer sınıfsal nefret Prusa'da, Dio'nun evine avam tarafından yapılan saldırıda (Magie 1950, 581) görülmektedir. Saldırı her ne kadar doğrudan doğruya onun binasının yapımı sırasında ortaya çıkan kızgınlığın sonucunda olmuşsa da saldırının temelinde zengin bir kişiye duyulan düşmanlık olabilir. Prusa'daki kavga öyle büyüdü ki Romalı vali, vatandaşların halk meclislerini toplamak haklarını ellerinden alan bir *edictum* yayımlamak ihtiyacı duydu. Bk. Dion Chrys. 47,2 vd., ve 6 vd. Dio Khrystostomos, "kötü vali" den söz eder. Ona göre vali tiranlaşmıştı. İsyanı teşvikten suçlananları öldürecek ve sürgüne gönderecek kadar baskıcı önlemler alıyordu. Bk. Dion Chrys. 43,11. Rostovtzeff 1926, 111, 121 ve 169. Brogton 1959, 180 vd. Jones 1940, 134 ve 271. Bu vali muhtemelen Gaius Iulius Bassus'tu. Fakat Nikailılar bu validen memnundular (Nikaia'nın Rufus'a minnettarlığını ifade eden yazıt için bk. AE 1939, 294. Magie 1950, 1456 n. 16). Rufus'un Bithynia valiliğini Bilecik'te bulunan yeni bir yazıt yardımıyla 102/103 yılına tarihlenmek mümkündür (Akyürek Şahin 2012, 95).

¹³⁷ Kaya 2011, 163 vd.

¹³⁸ Ephesos V 1487, 1488; Magie 1950, 651, 1506; Jones 1940, 341; Boatwright 2000, 81.

¹³⁹ Magie 1950, 651.

- Bennet 1997 J. Bennet, Traian Optimus Princeps. A Life and Times, Londra – New York 1997.
- Berti 2012 F. Berti, Work at Iasos. The 2010 Campaign, KST 33.1, 2012, 221–232.
- Birley 1997 A. R. Birley, Hadrian. Restless Emperor, Londra – New York 1997.
- Birley 2008 A. R. Birley, Hadrian to Antonines, şurada: A. K. Bowmann et al. (edd.), The Cambridge Ancient History, XI 2/1, Cambridge 2008, 132–194.
- Boatwright 2000 M. T. Boatwright, Hadrian and the Cities of the Roman Empire, Princeton 2000.
- Bosch 1967 E. Bosch, Quellen zur Geschichte der Stadt Ankara im Altertum, Ankara 1967.
- Braund 1991 D. Braund, Georgia in Antiquity. A History of Colchis and Transcaucasian Iberia 550 BC–AD 562, Oxford 1991.
- Broughton 1938 T. R. S. Broughton, Roman Asia Minor, şurada: T. Frank (ed.), An Economic Survey of Ancient Rome, vol. 4, Baltimore 1938, 499–918.
- Claridge 2013 A. Claridge, Hadrian's Succession and the Monuments of Traian, şurada: T. Opper (ed.), Hadrian: Art, Politics and Economy, Londra 2013, 5–18.
- Çevik et al. 2011 N. Çevik – S. Bulut – H. O. Tıbıkoğlu – B. Özdilek – Ç. A. Aygün, Myra ve Andriake Kazıları 2009: İlk Yıl, KST 32.1, 2011, 403–420.
- Debevoise 1968 N. C. Debevoise, Political History of Parthia, Chicago 1968.
- Dräger 2000 M. Dräger, Überlegungen zu den Reisen Hadrians durch Kleinasien, Klio 82.1, 2000, 208–216.
- Dürr 1881 J. Dürr, Die Reisen des Kaisers Hadrian, Viyana 1881.
- French 1981 D. H. French, Roman Roads and Milestones of Asia Minor. I: Pilgrim's Road, Oxford 1981.
- Graindor 1934 P. Graindor, Athens sous Hadrien, Kahire 1934.
- Griffin 2008 M. Griffin, Nerva to Hadrian, şurada: A. K. Bowman et al. (edd.), The Cambridge Ancient History XI 2/1, Cambridge 2008, 84–131.
- Hamilton 1842 W. J. Hamilton, Researches in Asia Minor, Pontos and Armenia, Londra 1842.
- Halfmann 1986 H. Halfmann, Itinera Principium. Geschichte und Typologie der Kaiserreisen im Römischen Reich, Stuttgart 1986.
- Hill 1964 G. F. Hill, Greek Coins of Lycia, Pamphylia and Pisidia. A Catalogue of Greek Coins in British Museum, London 1964.
- Jones 1937 A. H. M. Jones, The Cities of the Eastern Roman Provinces, Oxford 1937.
- Jones 1940 A. H. M. Jones, The Greek City from Alexander to Iustinian, Oxford 1940.
- Kaya 2011 M. A. Kaya, Anadolu'da Galatlar ve Galatya Tarihi, Konya 2011.
- Keleş et al. 2012 V. Keleş – E. Çelikbaş – A. Yılmaz, Hadrianopolis 2010 Yılı Çalışmaları (İlk Sezon), KST 33.1, 2012, 39–52.
- Levick 1967 B. Levick, Roman Colonies in Southern Asia Minor, Oxford 1967.
- Magele 2013 S. Magele, A Colossal Portrait of Hadrian and the Imperial Group from the Roman Baths at Sagalassos, şurada: T. Opper (ed.), Hadrian: Art, Politics and Economy, Londra 2013, 50–61.
- Magie 1950 D. Magie, Roman Rule in Asia Minor to the End of the Third Century after Christ (vols. I–II), Princeton 1950.
- McPherson 1954 I. W. McPherson, Roman Roads and Milestones of Galatia, AS 56, 1960, 46–74.
- Metcalf 1980 W. E. Metcalf, The Cistophori of Hadrian, New York 1980.
- Mitchell 1979 S. Mitchell, Ikonium and Ninica. Two Double Communities in Roman Asia Minor, Historia 28, 1979, 411–425.
- Mitchell 1993 S. Mitchell, Anatolia. Land, Man and Gods in Asia Minor, (vols. I–II), Oxford 1993.

- Mitchell 1995 S. Mitchell, *Cremna in Pisidia. An Ancient City in Peace and War*, Londra 1995.
- Mortensen 2004 S. Mortensen, *Hadrian. Eine Deutungsgeschichte*, Bonn 2004.
- Odisheli 2013 M. Odisheli, *Georgia in Roman Times (1st to 4th cen. AD)*, şurada: T. Opper (ed.), *Hadrian: Art, Politics and Economy*, Londra 2013, 148–165.
- Radt 2002 W. Radt, *Pergamon. Antik Bir Kentin Tarihi ve Yapıları* (çev. S. Tamer), İstanbul 2002.
- Ramsay 1890 W. M. Ramsay, *The Historical Geography of Asia Minor*, Londra 1890.
- Ramsay 1985 W. M. Ramsay, *The Cities and Bisophrics of Phrygia I*, Oxford 1985.
- Rémy 1989 B. Rémy, *Les carrières sénatoriales dans les provinces romaines d'Anatolie au Haut-Empire (31 av. J.-C.–284 ap. J.-C.): Pont-Bithynie, Galatie, Cappadoce, Lycie-Pamphylie et Cilicie*, İstanbul-Paris 1989 (*Varia Anatolica II*).
- Rens – Wealkens 2014 R. Rens – M. Waelkens, *Sagalassos'ta 2012 Yılı Kazı ve Restorasyon Çalışmaları*, KST 35.2, 2014, 241–260.
- RIC II H. Mattingly – E. A. Sydenham, *Roman Imperial Coinage, Vol. II: Vespasian to Hadrian*, Londra 1930.
- Rostovtzeff 1926 M. I. Rostovtzeff, *Social and Economic History of the Roman Empire*, Oxford 1926.
- Rovira-Guardiola 2013 R. Rovira-Guardiola, *Reshaping the Empire: Hadrian's Economic Policy*, şurada: T. Opper (ed.), *Hadrian: Art, Politics and Economy*, Londra 2013, 120–138.
- Smallwood 1966 E. M. Smallwood, *Documents Illustrating the Principates of Nerva, Traian and Hadrian*, Cambridge 1966.
- Smith 1995 R. R. R. Smith, *Aphrodisias 1993*, KST XVI.2, 1995, 191–206.
- Syme, Roman Papers R. Syme, *Roman Papers I–VIII*, ed. E. Badian, A. R. Birley, Oxford 1979–1998.
- Temporini 1979 H. Temporini, *Die Frauen am Hofe Trajans*, Berlin - New York 1979.
- Temporini-Vitzthum 2002 H. Temporini Gräfin Vitzthum, *Die Familie der Adoptivkaiser von Traian bis Commodus*, in H. Temporini Gräfin Vitzthum (Hg.), *Die Kaiserinnen Roms von Livia bis Theodora*, München 2002.
- Tüner Önen 2013 N. Tüner Önen, *Hadrians Reisen im östlichen Mittelmeer anhand neuer Inschriften aus Phaselis, Adalya XVI (2013)*, 93–106.
- Umar 1993 B. Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İstanbul 1993.
- Waelkens 2013 M. Waelkens, *The Fate of the Colossal Statues of Hadrian and Other Members of the Imperial Family from the 'Imperial Baths' at Sagalassos during Late Antiquity*, şurada: T. Opper (ed.), *Hadrian: Art, Politics and Economy*, Londra 2013, 62–72.
- Weber 1907 W. Weber, *Untersuchungen zur Geschichte der Kaisers Hadrianus*, Leipzig 1907.
- Yaylalı 1991 A. Yaylalı, *Kyzikos 1989 Yılı Çalışmaları*, KST XII.2, 1991, 171–194.